

סיינטולוגיה:
ניתוח והשוואה
le
השיטות והדוקטרינות
הדתיות שלה

בריאן ר' וילסון, PH.D.
עמית אמריטוס

אוניברסיטת אוקספורד
אנגליה

פברואר 1995

סיינטולוגיה :
ניתוח והשוואה

le

השיטות והדוקטרינות
הדתיות שלה

סיינטולוגיה: ניתוח והשוואה של השיטות
והדוקטרינות הדתיות שלה

תוכן העניינים

1	I. מגוון הדתות ובעיות ההגדרה
6	II. האינדיקטורים של דת
8	III. מערכות אמונה לא תיאיסטיות
11	IV. שפת הדת והתפתחות התיאולוגיה הנוצרית
14	V. הפונקציות החברתיות והמוסריות של דת
18	VI. תיאור תמציתי של סיינטולוגיה
27	VII. ניתוח סוציולוגי של התפתחות הסיינטולוגיה
33	VIII. תפיסות של סגידה וגאולה
39	IX. הערכת הסיינטולוגיה על-ידי אקדמאים
42	X. סיינטולוגיה ודתות אחרות
44	XI. אינדיקטורים של דת שחלים על סיינטולוגיה

סיינטולוגיה :
ניתוח והשוואה
se
השיטות והדוקטרינות
הדתיות שלה

בריאן ר' וילסון, PH.D.
עמית אמריטוס
אוניברסיטת אוקספורד
אנגליה

פברואר 1995

I. מגוון הדתות
ובעיות ההגדרה

I.I. מרכיבי ההגדרה של דת

אין כל הגדרה מוחלטת של דת שמקובלת באופן כללי על המלומדים.
עם זאת, בין ההגדרות הרבות שהוצעו ישנם מספר מרכיבים שעליהם
מסתמכים לעתים קרובות. מרכיבים אלה מופיעים בצירופים שונים. הם
כוללים:

(א) אמונות, מנהגים, קשרים ומוסדות הקשורים למרכיבים הבאים:

- (1) ישויות, מטרות או כוחות על-טבעיים ;
- (2) כוח או כוחות עליונים בלתי-נראים ;
- (3) מטרתו העליונה של האדם ;
- (4) דברים מקודשים (דברים מופרדים ואסורים) ;
- (5) מגמה של דבקות רוחנית ;
- (6) גורם השולט בגורלו של האדם ;
- (7) בסיס ההוויה ;
- (8) מקור החוכמה והידע הטרינסצנדנטי ;

(ב) מעשים שעיקרם ציות, יראת כבוד או סגידה ;

(ג) האופי הקולקטיבי או הקבוצתי של החיים הדתיים.

למרות שהגורמים מופיעים בהגדרות הדת לעתים רחוקות בלבד, מצוין לפעמים "מפגש התנסותי עם התחום הרוחני". התוצאות והתפקידים של הדת מצוינים להלן:

(א) קיומה של קהילה מוסרית ;

(ב) הענקת זהות לקבוצה ו/או לפרט ;

(ג) מסגרת התמצאות ;

(ד) עולם של משמעויות שנבנה על-ידי בני אדם ;

(ה) חיזוק ונחמה בנוגע לסיכויים לקבל עזרה וישועה.

דת היא תמיד מערכת נורמטיבית, אך מאחר שהדתות שונות זו מזו, החוקרים המודרניים בתחום הסוציולוגיה של הדת ודת השוואתית מבקשים לדון בנורמטיבי מבלי להיות מחויבים לו בעצמם. מאחר שקיים גיוון רב כל-כך בדפוסי האמונה, בטקסים ובארגונים, כל הגדרה של דת מנסה לכלול את כל התופעות של דת שידוע עליהן.

II.I. השימוש המקורי במושג הדת

המושג "דת" זוהה בעבר לעתים קרובות עם תופעות קונקרטיות ממשיות של אמונות ומנהגים בחברה המערבית. פרט לנוצרים, ליהודים ולמוסלמים, האמונה הרווחת היתה שלעמים אחרים אין דת במובן המקובל. הם היו "כופרים" או "עובדי אלילים". התיאולוגים שהשתמשו במונח "דת" נטו להתכוון בכך לנצרות, ובאנגליה ההתייחסות ל"נצרות" היתה לעתים קרובות במשמעות של אותה אמונה כפי שנתפסה במיוחד על-ידי הכנסייה האנגליקנית. השימוש המוגבל הזה הלך ונעלם ככל שהתרחב הידע על מערכות האמונה של המזרח הרחוק, וככל שחקר הדת התרחב מעבר לגבולות הנורמטיביים והתיאוריים של התיאולוגיה הנוצרית המסורתית. הדת הפכה לנושא הלימוד של דיסציפלינות אקדמיות – במיוחד במדעי החברה – אשר מטפלות בנושא בצורה אובייקטיבית וניטראלית ובלי כל אימפליקציה של דבקות בדת מסוימת כלשהי, או ללא העדפה של דת כלשהי על פני אחרת.

III.I. דעה קדומה כתוצאה של תרבות וההגדרה של דת

ההתפתחות של ניטרליות מעמיקה וכוללת בחקר הדת הושגה, עם זאת, באיטיות. מספר מחקרים בני זמננו בנושא של דת השוואתית עדיין מראים נטייה ברורה לדעות קדומות. אפילו במדעי החברה, המחויבים מפורשות למחקר נקי ואובייקטיבי, מופיעות דעות קדומות מסוימות בעבודות שנעשו בין שתי מלחמות-העולם. במיוחד, לעתים קרובות היתה הנחה מובנת מאליה שבהתפתחות הדת היתה אבולוציה מקבילה לאבולוציה הביולוגית, ושדתם של העמים המתקדמים ביותר היתה בהכרח "גבוהה יותר" מדתם של עמים אחרים. חוקרים מסוימים (סר ג'יימס פרייזר הוא דוגמה בולטת) האמינו שדת היא שלב התפתחותי בדרך ממעשי כישוף למדע.

IV.I. שימוש בן זמננו

כיום, יותר ויותר תיאולוגים וחוקרי מדעי החברה משתמשים במושג הדת כביטוי ניטרלי שאינו נושא עוד הנחות א-פריוריית לגבי אמיתותה של דת אחת על פני דת אחרת. היום אין עוד תוקף להנחה שהאמונה באל אחד היא בהכרח רמה גבוהה יותר של דת מאשר אמונה במספר אלים או אמונה באי-קיומם של אלים. ישנה הכרה בכך שדת יכולה להניח שקיים אל אנתרופומורפי, איזושהי צורה אחרת של אלוהות, ישות עליונה, ריבוי רוחות או אבות קדמונים, עיקרון או חוק אוניברסלי, או ביטוי אחר כלשהו של אמונה מוחלטת. מספר תיאולוגים נוצרים כגון בולטמאן, טיליך, ואן ביורן ורובינסון זנחו את התיאורים המקובלים של האלוהות, ומעדיפים להתייחס ל"בסיס ההוויה" או "העניין העליון".

V.I. הרחבת המושג

כאשר אנתרופולוגים החלו לטעון שלא קיים שום מקרה ברור של חברה אשר לא היתה בה כל צורה של אמונה בעל-טבעי ולא שום מוסד שתמך באמונה כזו, הם הסיקו שלא קיימת חברה ללא דת, במובן הרחב יותר של המלה. המושג "דת" החל להצביע על תופעות שהיה בהן דמיון משפחתי ולא בהכרח זהות שמשותפת לכולם, והדת חדלה להיות מוגדרת במונחים שהיו ייחודיים למסורת מסוימת אחת. הפריטים הקונקרטיים שהיו קשורים לנצרות, ושבעבר ראו בהם מהותיים להגדרה של דת, נראו עתה כדוגמאות גרידא של מה שהגדרה עשויה לכלול. הפירוט של מרכיבים קונקרטיים כאלו הוחלף בניסוחים מופשטים יותר שכללו מגוון של סוגי אמונה, עיסוקים דתיים ומוסדות דתיים אשר למרות היותם רחוקים מלהיות זהים זה לזה, ניתן היה לראות בהם מקבילות פונקציונליות. נראה שבכל חברה היו אמונות, שלמרות השוני ביניהן התעלו מעבר למציאות האמפירית והיו בעלות תחומי עיסוק דתיים שנועדו להביא לקשר או להרמוניה בין בני האדם לבין העל-טבעי. ברוב החברות, היו אנשים שלקחו על עצמם את התפקידים המיוחדים הקשורים למטרה הזו. כל המרכיבים האלה יחד הוכרו כמרכיביה של דת.

VI.I. גיוון דתי בחברות פשוטות

בחברות שבטיות קטנות יחסית יש לעתים קרובות טקסים ומיתוסים בעלי מורכבות ניכרת אשר בדרך כלל אינם מהווים מערכת אחת עקבית, שלמה וקוהרנטית. דתות עוברות שינוי, וצמיחה מתרחשת הן במיתוס והן בטקס כאשר חברה יוצרת מגע עם עמים שכנים או כובשים. אמונות וטקסים שונים עשויים להיקשר למצבים שונים (לדוגמה, הורדת גשם, הבטחת הפוריות של האדמה, של בעלי חיים ושל נשים; הבטחת הגנה; חיזוק בריתות; טקסי קבלה לקבוצות-גיל או למעמד וכו'). כל הפעילויות מסוג זה מופנות אל גורמים על-טבעיים (תהא הגדרתם אשר תהיה) והן מופרות בעיני המלומדים כדתות.

VII.I. גיוון דתי בחברות מתקדמות

התקנונים של האמונה והעיסוקים הדתיים בחברות מתקדמות יותר מבחינה טכנית הם בדרך כלל מפורטים יותר ומציגים עקביות ויציבות פנימית גדולות יותר, אך אפילו במערכות מתקדמות, קיימים מרכיבים של גיוון. באף אחת מהדתות הגדולות בעולם אין מערכת תיאולוגית או ארגון סיסטמטי של אמונות שקשורות לעל-טבעי שהם קוהרנטיים לגמרי. ישנם תמיד שרידים בלתי מוסברים. ישנן גם שאריות של מגמות דתיות עתיקות יותר כגון מרכיבים דתיים עממיים שממשיכים להתקיים בקרב האוכלוסייה הכללית. כתבי הקודש של כל הדתות הגדולות מראים סתירות פנימיות וחוסר עקביות. סיבות אלה וגורמים אחרים פותחים פתח להבדלים בין מומחי דת שמאמצים מערכות פרשניות ועקרונות פרשניים שונים זה מזה, ולעתים אינם עולים בקנה אחד, שמזינים מסורות שונות אפילו בתוך מה שמוכר בדרך כלל בתור האורתודוקסיה.

VIII.I. התפתחות הפלורליזם הדתי

בחברות מתקדמות, סטייה מודעת ומכוונת מהאורתודוקסיה חייבת להיתפס כתופעה טבעית. נוצרים, יהודים ומוסלמים נחלקים, לא רק בתוך האורתודוקסיה, אלא גם על-ידי קבוצות נון-קונפורמיסטיות שדוחות את כל צורות האורתודוקסיה ושנוהגות לפי מתכונת מתפלגת של עיסוק דתי (או שדוחות את הדת בכללותה). הנון-קונפורמיזם בולט ביותר במסגרות שבהן שלטת בלעדיות דתית: כלומר, במסגרות שבהן האינדיבידואל, המאמין בדת אחת, נדרש לוותר על נאמנות לכל הדתות האחרות – מתכונת של מחויבות הנדרשת בתקיפות במסורות היהודית, הנוצרית והמוסלמית. כאשר ממשלות הפסיקו לכפות צורות מסוימות של דת, נוצרה סובלנות דתית כלפי גופים דתיים פורשים והוענקו להם גם זכויות דתיות כלליות מסוימות בארצות באירופה, ובמקרים רבים הם החלו ליהנות מהחירות הדתית הכללית שאומצה בחוקת ארצות-הברית. המצב הקיים היום, שבו מספר רב של כתות וקבוצות דתיות (denominations) שונות פועלות זו לצד זו, ידוע בתור "פלורליזם (ריבוי) דתי".

IX.I. גישות נורמטיביות וניטרליות לדת

אופייני לדת להציג סיפורים (מיתוסים) מסוימים וטענות מסוימות בנוגע לעל-טבעי שתואמים לאמונה הרווחת. היא מצווה על ביצוע טקסים. היא מחזיקה מוסדות (במובן הרחב של קשרים ממוסדים, בין

אם ברמה אישית בסיסית או כמערכת מורכבת של התנהגות, נהלים והחזקת נכסים). היא גם מתנה לעתים כללי התנהגות מוסרית, למרות שההקפדה על התניה כזו והסנקציות הקשורות למוסריות משתנות במידה ניכרת מדת לדת. אבל לפחות הדת מגדירה התחייבויות ומבטיחה לקונפורמיסטים גמול בצורת חסדים ממקור על-טבעי. הדת מהווה מערכת נורמטיבית. מורי דת ("תיאולוגים" בנצרות – אך המונח אינו מתאים למספר דתות אחרות) תומכים בהכרח בנורמות אלו וכופים אותן. בניגוד לכך, חוקרים של מדעי החברה מתייחסים לערכים שדת מטיפה להם כעובדות גרידא, ואינם תומכים בהצדקתם או בערכם וגם לא שוללים אותם. גישה זו דומה לגישה של ניסוחי החוק המכריזים שהחוק אינו מפלה בין דתות. משום שדת היא נורמטיבית, ומבחינה אינטלקטואלית היתה בעיקר תחום עיסוקם של תיאולוגים, ישנה, בכל החברות המתקדמות, מורשת של שפה מלומדת לגבי הדת אשר נושאת בחובה את החותמת הנורמטיבית של מחויבות דתית. מן הראוי להימנע כאן מההעדפה הערכית המשתמעת מהשימוש בשפה כזו, ולהשתמש בטרמינולוגיה הניטרלית של מדעי החברה, ולנסות באותה העת לשמור על רגישות הולמת כלפי אלו שעוסקים בפעילות דתית.

X.I. טרמינולוגיה 'שאולה'

הגדרות ותיאורים מוקדמים של מהות הדת נעשו, לעתים קרובות, באמצעות מונחים שהושאלו מהמסורות הדתיות של אלו שניסחו אותם. מוסכם כעת שהשימוש במונחים שהם ייחודיים לדת אחת מעוות בהכרח את התיאור של דתות אחרות, ועשוי לעתים קרובות לערב הנחות כוזבות. מושגים שהתפתחו במסגרת מסורת תרבותית ודתית אחת יציגו באופן שגוי את מרכיבי הדת המקבילים מבחינת תפקידם אך שונים בצורתם בדת האחרת. מקרים של שימוש לא מתאים מסוג זה כוללים התייחסות ל-"כנסייה הבודהיסטית"; "הכמורה המוסלמית" או בהתייחסות לשילוש הקדוש בתור "האלים הנוצרים". בדומה, למרות שבכל הדתות המתקדמות מתרחשים מעשים של יראת כבוד, ציות, התעמקות או מסירות, הפרשנים לא תמיד זיהו אותם כסגידה, משום שבשימוש המערבי, המונח הזה היה טעון מאוד בדעות קדומות ובצווים בנצרות בנוגע לגישות ולפעולות נאותות. לדוגמה, המקבילה התפקודית לסגידה בנצרות בטיפוח אופים של המאמינים, מתרחשת בבודהיזם, אבל היא מתבטאת בצורה שונה ומתוארת בדרך כלל במונחים אחרים. לפיכך, אם נעניק שוויון לדתות, יש צורך לאמץ מונחים מופשטים ומוחלטים כדי להקיף את מגוון התופעות הדתיות.

XI.I. החיסרון הטבוע בניתוח מופשט או אובייקטיבי

השימוש הזה בשפה מופשטת, שניתן לראות בו "קליני" (אנליטי ואובייקטיבי) משום שהוא לא נגוע במסורות הספציפיות של דת מסוימת, לא יצליח בהכרח לתפוס את כל התכונות המהותיות של אמונה מסוימת כלשהי, אבל הוא הכרחי אם רוצים להשיג הערכה שקולה. הוא לא ימצא את ההיבטים הקוגניטיביים וגם לא את ההיבטים הרגשיים של האמונה, הטקסים, הסימבוליות והמוסדות. הגישה המדעית החברתית מאפשרת השוואה והסבר אובייקטיביים, אך אינה יכולה ואינה מתיימרת לבטא את כל מהותה של המשמעות הפנימית או המשיכה הרגשית שיש לדת מסוימת בעיני המאמינים.

II. האינדיקטורים של דת

I.II. המאפיינים העיקריים של דת

בהתאם לשיקולים שלעיל, נוכל לציין כעת, במונחים מופשטים וכלליים, את המאפיינים העיקריים של דת. הנקודות הבאות אינן מתיימרות להיות הגדרה שמתאימה בצורה אוניברסלית, אלא זו רשימה של מאפיינים ופונקציות שבדרך כלל ניתן למצוא אותם בדת, ושמזהים אותם בתור שכאלה. אלה הם:

(א) אמונה בגורם (או גורמים) שקיימים מעבר לתפיסה החושית הרגילה ושעשויים אפילו לכלול סדר קיום משוער מלא;

(ב) אמונה שגורם כזה לא רק משפיע על עולם הטבע ועל הסדר החברתי, אלא גם פועל עליהם ישירות וייתכן שאפילו ברא אותם;

(ג) האמונה שבזמן מסוים בעבר התרחשה התערבות על-טבעית מפורשת בפעילויות האדם;

(ד) אמונה שגורמים על-טבעיים פיקחו על ההיסטוריה האנושית ועל גורלה: כשגורמים אלה מתוארים בצורה אנתרופומורפית (מואנשים), בדרך כלל זוקפים לזכותם מטרות מוגדרות;

(ה) החזקה באמונה שגורלו של האדם בתקופת החיים הנוכחית ובתקופת (או בתקופות) החיים שלאחר המוות תלוי ביחסים שמתבססים עם גורמים טרנסצנדנטיים אלו, או על פיהם;

(ו) לעתים קרובות (אם כי לא באופן קבוע) קיימת אמונה שבעוד שגורמים טרנסצנדנטיים עשויים להכתיב באופן שרירותי את גורלו של אדם, אותו אדם יכול, אם יתנהג בדרך מוסכמת, להשפיע על קיומו בחיים אלו או בחייו העתידיים או בשניהם;

(ז) קיימות פעולות מוסכמות עבור פעילויות אינדיבידואליות, קולקטיביות או ייצוגיות – כלומר, טקסים;

(ח) ישנם מרכיבים של פעולות פיוס (אפילו בדתות מתקדמות) שבאמצעותם יחידים או קבוצות רשאים לבקש עזרה מיוחדת ממקורות על-טבעיים;

(ט) המאמינים מביעים, או במקרים מסוימים נדרשים להביע, דבקות, הכרת תודה, הכנעה או ציות, בדרך כלל בנוכחות ייצוגים סמליים של הגורם או הגורמים העל-טבעיים של הדת;

(י) שפה, עצמים, מקומות, מבנים או עונות שנה שמזוהים באופן ספציפי עם העל-טבעי הופכים למקודשים ועשויים בעצמם להפוך למושא של יראת כבוד;

(י"א) ישנן פעולות קבועות של טקס או של הצגת פריטי קודש בפני הקהל, ביטויים של דבקות, חגיגה, תענית, כפרה משותפת, עלייה לרגל ושחזור או הנצחה של אירועים בחייהם הארציים של אלים, נביאים או מורים דגולים ;

(י"ב) אירועים של סגידה והצגת כתבי הדת יוצרים את ההתנסות של תחושת שותפות ויחסים של רצון טוב, אחווה וזהות הדדית.

(י"ג) כללי מוסר נכפים לעתים קרובות על המאמינים, למרות שהתחום שבו הם עוסקים משתנה: הם עשויים להיות מנוסחים במונחים חוקיים וטקסיים, או שהם עשויים להיות מתוארים יותר בתור התנהגות שהולמת את הגישה של אתיקה גבוהה יותר שהיא פחות ספציפית ;

(י"ד) התייחסות רצינית למטרה, מחויבות ממושכת ודבקות לכל החיים הן דרישות נורמטיביות ;

(ט"ו) בהתאם למעשיהם, המאמינים צוברים זכות או נקודות שחורות שאליהן קשור חשבון מוסרי של שכר ועונש. הקשר המדויק בין פעולה לתוצאה משתנה מתוצאות אוטומטיות שמתקבלות מסיבות נתונות לאמונה שניתן לבטל נקודות שחורות אישיות על-ידי מעשים של דבקות ופעולות טקסיות, על-ידי וידוי והכאה על חטא, או על-ידי התערבות מיוחדת מצד גורמים על-טבעיים ;

(ט"ז) יש בדרך כלל קבוצה מיוחדת של בעלי תפקידים דתיים המשמשים כאפוסטרופוסים של תשמישי קדושה, כתבי קודש ומקומות קדושים ; מומחים בתורת הדת, בניהול טקסים ובהדרכה רוחנית-דתית ;

(י"ז) מומחים כאלה בדרך כלל מקבלים שכר עבור שירותיהם, בין אם באמצעות תרומות, מענקים לשירותים מיוחדים, או באמצעות מלגות ממוסדות ;

(י"ח) כשמומחים מקדישים את עצמם לארגון השיטתי של התורה הדתית, נטענת בדרך כלל הטענה שידע דתי נותן פתרונות לכל הבעיות, ומסביר את המשמעות והמטרה בחיים, לעתים קרובות כולל הסברים שרומזים על המקור והפעולה של העולם הפיזיקלי ושל הפסיכולוגיה האנושית ;

(י"ט) נטענת לגיטימציה לידע דתי ולמוסדות הדת על סמך התגלות ומסורת: הם בדרך כלל מצדיקים חידוש בתור שחזור ;

(כ) טענות לגבי האמת בתורה והיעילות בטקסים אינן נתונות למבחן אמפירי, מאחר שהמטרות הן בסופו של דבר טרנסצנדנטיות, ונדרשת אמונה הן עבור המטרות והן עבור האמצעים השרירותיים המומלצים להשגתן.

אין להתייחס לסעיפים שלעיל כתנאי בל יעבור, אלא כאפשרויות: הם מהווים תופעות שלעיתים קרובות ניתן לגלותן בצורה אמפירית. ניתן להתייחס אליהם כאל רשימת סעיפים הסתברותית.

II.II. מאפיינים לא הכרחיים של דת

רשימת הסעיפים שלעיל מוצגת במונחים של הכללה מופשטת במידה ניכרת, אבל דתות אמיתיות הן ישויות היסטוריות, לא מבנים לוגיים. הן כוללות מגוון רחב של עקרונות ארגון, תקנוני התנהגות ודפוסי אמונה. בנקודות רבות, לא קל לבצע את ההכללה, וברגע שמתעלמים מהדעות הקדומות (לעתים לא במודע) של המסורת הנוצרית, נראה בעליל שרבים מהסעיפים הקונקרטיים, שלפי המודל הנוצרי עשויים להיחשב לתנאי בל יעבור של הדת, לא נמצאים למעשה במערכות אחרות. ברשימת הסעיפים שלעיל, ישנה הימנעות מהאזכור של ישות עליונה, מאחר שבעיני בודהיסטים של הַתְּרֻןָאדה (ובודהיסטים רבים של מאהיאנה), בעיני הגיינים והטאואיסטים, אין למושג זה כל תקפות. לסגידה, כפי שצוינה לעיל, יש השלכות שונות מאוד בבודהיזם מהשלכותיה עבור מאמינים בנצרות. ברשימת הסעיפים אין כל התייחסות לעיקרי אמונה, שהם בעלי חשיבות מיוחדת במסורת הנוצרית, אך אין להם כזו חשיבות בדתות אחרות. אין בה אזכור של הנשמה, למרות שמושג זה חיוני ביותר בנצרות האורתודוקסית, מפני שתורת הנשמה מוטלת בספק במידת מה ביהדות, ונשללת במפורש במספר תנועות נוצריות (לדוגמה, האדוונטיסטים של היום השביעי ועדי יהוה – לכל אחד מגופים אלה יש מיליוני מאמינים ברחבי העולם, וכן על-ידי בני אחוות ישו ואותם פוריטנים, כולל מילטון, הידועים בתור המורליסטים). אין התייחסות ישירה לגיהנום בכל מובן של הרעיון שפונתח בנצרות, מאחר שמושג זה אינו קיים ביהדות. אזכור החיים שלאחר המוות הוא ביחיד או ברבים כדי לכלול את שני הרעיונות הנוצריים השונים על גלגול נשמות ועל תחיית המתים, וההסברים השונים קמעה על גלגול נשמות בבודהיזם ובהינדואיזם. אף אחד מהסעיפים האלו אינו יכול להיחשב להכרחי להגדרה של דת, נקודה.

III. מערכות אמונה לא תיאיסטיות

I.III. התיאיזם הוא לא מאפיין הכרחי של דת

אין כל ספק שתיאיזם (כלומר, מונותיאיזם, פוליתיאיזם ופנתאיזם) הוא לא מאפיין הכרחי של דת. ואומנם, הן המלומדים והן ההדיוטות בדרך כלל מתייחסים למערכות אמונה שהן בבירור לא תיאיסטיות כאל דתות. דוגמאות של דתות כאלה ניתנות להלן.

II.III. בודהיזם – דת לא תיאיסטית

הבודהיזם אינו מערכת של אמונה תיאיסטית אבל מזוהה בדרך כלל כדת, למרות שהוא מנוגד לנצרות בצורה חדה. בעוד שהבודהיזם אינו שולל את קיומם של אלים, הוא לא מייחס לישויות אלו תפקיד שמתקרב באיזשהו אופן לזה של ישות עליונה או בורא. אפילו בכתות של 'הארץ הטהורה' ביפן

(ג'ידו שו וג'ידו שינשו), שבהן ישנה מחויבות נחרצת לרעיון שהבודהא עצמו הוא מושיע, תפיסה זו לא עומדת בסטנדרטים של התייחסות לבודהא כאל אל-בורא.

III.III. העקרונות של בודהיזם התרואדה

בודהיזם התרואדה נחשב לעתים קרובות למסורת של הבודהיזם שהיא הקרובה ביותר לתורות המקוריות של גוטאמא בודהא. לעקרונות שלו אין כמעט כל דמיון לתזות המוצגות בנצרות או בדתות מונותאיסטיות אחרות. אף אחת מהתורות של בודהיזם התרואדה אינה מציינת את קיומם של ישות עליונה או של אל-בורא. במקום להיות התוצר של אל-בורא, העולם הפנומנלי נתפס כעולם ללא מהות, והאדם נתפס כמי שהוא באותה המידה בן-חלוף, ולא כנפש בת-אלמוות. כל הקיום מאופיין בסבל, והדחף של התורה הבודהיסטית הוא לשחרר את האדם ממצב זה. המצב הנוכחי של האדם הוא תוצאה של הקארמה שלו, החוק של גורם ותוצאה שלפיו מעשים בתקופות חיים קודמות קובעים כמעט באופן מוחלט את מה שהוא חווה בתקופות חיים מאוחרות יותר. מאחר שתקופות החיים הן כמו חוליות בשרשרת סיבתית, ישנה "היוולדות מותנית" של כל לידה מחדש. לפיכך, האדם אינו נוצר בידי אל-בורא, וגם אין כל תפיסה של אל-מושיע, מאחר שרק ההארה תאפשר לאדם להשתחרר מהסבל של שרשרת הלידות מחדש. כל אדם, בהדרגה, בהנחיה הדתית, חייב לנוע בנתיב ההארה בעצמו. הבודהיזם אינו שולל את קיומם של אלים בתור שכאלה, אבל ישויות אלה אינן מושאי סגידה, והן אינן ממלאות כל תפקיד מיוחד. (הן שרידים שצמחו והצטברו ממסורות דתיות אחרות שהבודהיזם התאים עצמו להן). למרות שהתפיסות של אל-בורא ואל-מושיע, נפש בת-אלמוות ועונש או תהילה נצחיים חסרות כולן בבודהיזם התרואדה, אף על פי כן, מוענק לבודהיזם המעמד של דת עולמית, ברמה אוניברסלית וללא היסוס.

III.IV. ג'ייניזם הוא דת אתיאיסטית

הג'ייניזם הוא דת מוכרת בהודו ובארצות אחרות שבהן עוסקים בו, ובדרך כלל הוא נכלל ברשימת (בדרך כלל אחת-עשרה) הדתות הגדולות. סר צ'רלס אליוט כתב עליו "הג'ייניזם הוא אתיאיסטי, והאתאיזם הזה הוא לא מצטדק וגם לא מתפלמס, אלא מתקבל כגישה דתית טבעית". עם זאת, הג'יינים אינם שוללים את קיומם של דאואס, אלוהויות, אבל ישויות אלו, כמו בני אדם, נחשבות לכפופות לחוקי גלגול הנשמות והניווט, ואינן קובעות את גורלו של האדם. הג'יינים מאמינים שנשמות הן אינדיבידואליות ונצחיות. הן לא חלק מנשמה אוניברסלית. נשמות וחומר אינם נוצרים וגם לא נהרסים. הגאולה תושג על-ידי שחרור הנשמה מהמרכיבים הזרים (קארמות) שמכבידים עליה – מרכיבים שמשיגים גישה אל הנשמה באמצעות מעשי התשוקה של האדם. פעולה כזו גורמת ללידה מחדש בקרב בעלי חיים או תכנים דוממים: מעשים ראויים לשבח גורמים ללידה מחדש בקרב הדאואס. כעס, גאווה, רמייה ותאוות בצע הם המכשולים העיקריים לשחרור הנשמה, אבל האדם הוא אדון לגורלו. על-ידי הכנעת העצמי ואי פגיעה באף ישות, ועל-ידי ניהול חיים סגפניים, הוא עשוי להשיג לידה מחדש כדאווה. כללי המוסר למאמין האדוק הם להראות טוב-לב מבלי לקוות לתמורה; לשמוח ברווחתם של אחרים; לבקש להקל על מצוקותיהם של אחרים; ולהפגין סימפתיה כלפי הפושע. השפלה-עצמית מחסלת קארמה שהצטברה.

V.III. אסכולת הסאנקה בהינדואיזם – דת לא תיאיסטית

דת ההינדו מכירה בשש אסכולות עתיקות ושונות זו מזו כאסכולות אורתודוקסיות. אחת מהן, הסאנקה, היא לא תיאיסטית וגם לא פנתיאיסטית. כמו הג'ייניזם, הסאנקה מלמדת שחומר קדמוני והנשמה האינדיבידואלית אינם נוצרים ואינם ניתנים להריסה. ניתן לשחרר את הנשמה על-ידי ידיעת האמת על היקום ועל-ידי שליטה בתשוקות. במספר טקסטים, הסאנקה שוללת את קיומה של אלוהות עליונה מואנשת, ובכל מקרה, כל מושג של אלוהות נחשב למיותר ובאופן פוטנציאלי סותר את עצמו, מאחר שפעולת הקארמה שולטת בענייני האדם עד לאותה נקודה שבה הוא עצמו יכול לקבוע שהוא מבקש להשתחרר. ארבע המטרות של הסאנקה דומות לאלו של הבודהיזם: לדעת סבל, שממנו האדם חייב לשחרר את עצמו; להביא להפסקת הסבל; לקלוט את הגורם לסבל (אי היכולת להבחין בין נשמה לחומר); וללמוד את האמצעים לשחרור, כלומר, ידע בעל אבחנה. כמו אסכולות אחרות, הסאנקה מלמדת את עיקרון הקארמה: לידה מחדש היא תוצאה של פעולותיו של האדם, וגאולה היא בריחה מהמחזור של לידות מחדש.

VI.III. אופייה הלא תיאיסטי של הסאנקה

הסאנקה כוללת צורה של דואליזם שאינו סובב סביב הקיום של אל או של אלים. זהו לא הדואליזם הנוצרי של טוב ורע, אלא הבחנה רדיקלית בין נשמה לחומר. שניהם מהווים פריטים שאינם נוצרים אלא קיימים לעד. העולם נוצר כתוצאה מהתפתחותו של החומר. אולם הנשמה אינה משתנה. הנשמה סובלת משום שהיא שבויה בידי החומר, ועם זאת השבי הזה הוא אשליה. ברגע שהנשמה מודעת לכך שהיא אינה מהווה חלק מהעולם החומרי, העולם מפסיק להתקיים עבור אותה נשמה מסוימת, והיא חופשית. על פי התיאוריה של הסאנקה, החומר עובר דרך התפתחות, התפרקות ושלווה. בהתפתחותו, החומר מייצר אינטלקט, אינדיבידואליות, את החושים, אופי מוסרי, רצון, ועיקרון ששורד את המוות ושעובר גלגול נשמות. האורגניזם הפיזי, מהיותו קשור לנשמה, הופך לישות חיה. אלא שבהקשר הזה בא לידי קיום חוסר הכרה: לא החומר כשלעצמו וגם לא הנשמה כשלעצמה ערים ומודעים. למרות שהנשמה היא מרכיב מְחִיָּה, היא עצמה איננה החיים שמסתיימים במוות, והיא גם לא החיים שעוברים מהתקיימות אחת לאחרת. למרות שהיא עצמה אינה פועלת או סובלת, הנשמה משקפת את הסבל שמתרחש, ממש כמו מראָה. היא לא האינטלקט, אלא ישות נצחית חסרת תשוקות. ישנן אינספור נשמות והן נבדלות זו מזו. השאיפה היא שהנשמה תשחרר עצמה מהאשליה וכך תשתחרר מהשבי. לאחר שחרורה, מצב הנשמה מקביל לנירוונה בבודהיזם. שחרור כזה עשוי להתרחש לפני המוות, ומשימת הנשמה המשוחררת היא ללמד אחרות. אחרי המוות, קיימת אפשרות לשחרור מוחלט ללא איום בלידה מחדש. לסאנקה אין כל התנגדות לאמונה באלוהויות עממיות, אך הן אינן חלק מהסדר התקף שלה. ידע על היקום הוא זה שמביא לגאולה. במובן זה, העניין המרכזי הוא שליטה בתשוקות ולא התנהגות מוסרית. פעולות טובות יכולות להפיק רק צורה נמוכה יותר של אושר. גם הֶקְרָבָה אינה יעילה. לא אתיקה וגם לא טקסים הם חשובים לסאנקה.

VII.III. קריטריון תיאיסטי אינו מספק

מהדוגמאות שלעיל על מערכות אמונה דתיות, ברור שאמונה בישות עליונה או בכל צורה של תיאזם אינה קריטריון מספק לגבי דת. למרות הדעות הקדומות המיושנות של כמה פרשנים נוצרים שממשיכות להתקיים, נקודה זו בדרך כלל תקבל את תמיכתם של חוקרי דת השוואתית וסוציולוגים בתחום הדת. מעמד הדת לא יישלל מהבודהיזם, מהגייניזם או מאסכולת הסאנקיה של ההינדואיזם, למרות היעדר כל תפיסה לגבי קיומם של ישות עליונה או אל בורא.

VIII.III. הטיעון לגבי הטאואיזם

גם הטאואיזם הוכר באופן כללי כדת, וספרי עיון על דת השוואתית בדרך כלל כוללים אותו, למרות הקושי בהצגת האמונות המרכזיות שלו בצורה קוהרנטית. בניגוד לדתות שמושגות על התגלות אלוהית, הטאואיזם משתמש בסגידה לטבע, מיסטיקה, פטליזם, התרחקות מפוליטיקה, כישוף ופולחן אבות. כבר מאות שנים הוא מוכר רשמית בסין כדת מאורגנת, עם מקדשים, סגידה ואנשי כמורה. הוא פיתח תפיסות של ישויות על-טבעיות, כולל קיסר אבן-הירקן, לאו צ'ו, לינג פו (ראש הישויות העל-טבעיות), ביחד עם שמונה בני האלמוות של הפולקלור הסיני, אל העיר, אל הבית, בין השאר, ביחד עם אינספור רוחות. אולם אין בטאואיזם בורא עליון, אל גואל מהסוג הנוצרי וביטוי של תיאולוגיה וקוסמולוגיה.

IV. שפת הדת והתפתחות התיאולוגיה הנוצרית

I.IV. התפתחות הרעיונות הדתיים

הטאואיזם ממחיש את העובדה שדתות אינן עולות כשהן מפותחות לגמרי כמערכות של אמונה, עיסוק וארגון. הן עוברות תהליכי התפתחות מכל הבחינות האלו, ולעתים מתחילות לכלול מרכיבים שעומדים בניגוד גמור לעמדות מוקדמות יותר. לדוגמה, במשך עשרות שנים כמה בישופים מהכנסייה האנגליקנית חלקו בגלוי על האמונה בעיקרים מרכזיים של הדת כמו לידת הבתולה, תחייתו של ישו והפיאה השנייה. דוגמה נוספת היא שינוי התפיסה של אלוהים כפי שניתן לראות בכתבי הקודש היהודיים-נוצריים, מהישות השבטית של העברים הקדמונים אל ישות שנתפסת בצורה הרבה יותר רוחנית ואוניברסלית בכתבים של הנביאים המאוחרים יותר ובברית החדשה. הניסיון להתאים בין התיאורים השונים של האלוהות גרם להתעוררות מחלוקות בתוך ובין כנסיות ותנועות בנצרות, והנחות היסוד השתנו בקביעות לאורך ההיסטוריה הנוצרית. שינויים מהותיים בתפיסת האל הנוצרי מתרחשים אפילו היום.

II.IV. הערכה מחדש של אלוהים מבחינה תיאולוגית בעת האחרונה

אחד הזרמים המחשבתיים החשובים שיש לו השלכות מעמיקות על מעמד הנצרות, ושיש לו נגיעה לסוגיות הנידונות, הוא ההפרכה הנידונה בהרחבה של הרעיון שיכולה להיות ישות עליונה מהסוג שהכנסייה הנוצרית מכריזה עליו באופן מסורתי. זרם זה של דעה, שנתמך על-ידי כמה מהתיאולוגים המכובדים ביותר, מגיע במיוחד מהכתבים של דיטריך בונהופר ופול טיליך. למטרותינו, ניתן להמחיש אותו בצורה הטובה ביותר מתוך הביטוי הפופולארי והמשפיע ביותר שלו. ב-1963, הבישוף האנגליקני (דאז) של וולוויץ', ג'ון א"ת רובינסון, סיכם את הזרם הזה של מחשבה תיאולוגית בספרו רב-המכר, *Honest to God*. הבישוף הציג את הטיעונים של נטישת הרעיון של אלוהים כישות מואנשת שהיתה קיימת "אי שם", והטיל ספק בכל הרעיון של "תיאיזם נוצרי".

III.IV. ראיות לאתיאיזם הנוצרי – רובינסון

המובאות הבאות מראות עד כמה הבישוף ועמיתיו התרחקו מההנחות המסורתיות בנוגע למונותיאיזם כפי שהן נתפסות הן בעיני ההדיוטות והן בעיני החוק.

הבישוף ציטט את בונהופר כדי לתמוך בטיעונו, כדלהלן:

האדם למד להתמודד עם כל השאלות החשובות מבלי לפנות לאלוהים כהיפותזה שעובדת. בשאלות בנוגע למדע, לאומנות, ואפילו לאתיקה, זה הפך לדבר מובן שרק לעתים רחוקות מישוהו עדיין מעז לצאת נגדו. אבל במאה השנים האחרונות בערך, זה החל להיות יותר ויותר נכון גם לגבי שאלות בתחום הדת: מתברר שהכול מתנהל בלי 'אלוהים' בדיוק כמו קודם. (עמ' 36)

מטיליך, הבישוף מצטט את הקטע הבא:

... אתה חייב לשכוח כל דבר מסורתי שלמדת על אלוהים, אולי אפילו את המילה עצמה. (עמ' 47)

לכך הבישוף מוסיף:

כשטיליך מדבר על אלוהים 'לעומק', הוא כלל אינו מדבר על ישות אחרת. הוא מדבר על 'העומק והבסיס האינסופיים והבלתי נדלים של כל הקיום ...' (עמ' 46)

והבישוף מוסיף ואומר:

... כפי שהוא (טיליך) אומר, תיאויזם כפי שהוא מובן בדרך כלל 'הפך את אלוהים לאדם שמימי, מושלם לגמרי שמנהיג את העולם ואת האנושות' (עמוד 39) ... אני משוכנע שטיליך צודק באומרו שמחאת האתיאיזם כנגד קיומו של אדם גבוה ביותר מעין זה היא צודקת. (עמ' 41)

הבישוף מצטט בצורה אוהדת את הסופר התיאולוגי ג'ון רן-לואיס, שאינו כוהן דת:

זה לא שהאיש בשמיים הוא רק סמל מיתולוגי עבור 'המיינד האינסופי' מאחורי הקלעים, וגם לא שהישות הזו היא מיטיבה יותר מאשר מטילת מורא: האמת היא שכל דרך החשיבה שגויה, ואם ישות כזו אכן היתה קיימת, היא היתה השטן בכבודו ובעצמו. (עמ' 42-43)

לחיזוק הנקודה הזו, הבישוף אומר:

בסופו של דבר לא נוכל לשכנע אנשים בקיומו של אלוהים 'אי שם' שהם חייבים להזמין אותו לעשות סדר בחייהם יותר מאשר נוכל לשכנע אותם לקחת ברצינות את האלים שעל האולימפוס. (עמ' 43) ... לומר ש-'אלוהים הוא בן אנוש' פירושו שלהאנשה יש משמעות אולטימטיבית בבניית היקום, ושביחסים בין-אישיים אנו נוגעים במשמעות המוחלטת של הקיום יותר מבכל מקום אחר. (עמ' 48-49)

בהבדילו בין ממשות לקיום, כדרך התיאולוגים, הבישוף טען שבסופו של דבר אלוהים היה ממשי, אבל שהוא לא קיים, מאחר שלהיות קיים פירושו להיות מוגבל במרחב ובזמן, על מנת להיות חלק מהיקום.

IV.IV. ראיות לאתיאיזם הנוצרי – ואן ביורן

באותה שנה, 1963, פול ואן ביורן, תיאולוג אמריקני, כתב את *The Secular Meaning of the Gospel*, שדן גם הוא בתפיסה של בונהופר לגבי "נצרות חסרת דת", כלומר, שהנצרות אינה דת. ואן ביורן דרש, בתקיפות רבה אפילו יותר מרובינסון, שהנצרות תפסיק להיתפס כאילו היא מחויבת באופן כלשהו לאמונה באלוהים. הוא הציע שיש לבטל כל התייחסות תיאולוגית לאלוהים. הוא טען ש-"... תיאויזם מילולי פשוט הוא שגוי, ותיאיזם מילולי מסויג הוא חסר משמעות" (עמ' 100). מאידך, אפשר להמשיך לטעון לגבי האנושיות של ישו האיש, "... תהיה אשר תהיה סוגיית אלוהותו". האתיאיזם הנוצרי היה השם שניתן לתיאולוגיה שהועלתה על-ידי ואן ביורן. ספרי הבשורה לא דיברו על אלוהים, אלא על ישו, והיה צריך לראות בישו אדם. לכן, פרופסור ואן ביורן נטש כל טענה שהנצרות היתה דת עם מחויבות לישות עליונה, בדיוק כפי שטענות דומות נזנחו על-ידי התיאולוגים של אסכולת "מותו של אלוהים" שהיתה קיימת באותה עת, שייצגה זרם אחר של חשיבה תיאולוגית.

IV.V. ההערכה מחדש של ישו

פרשנות מחודשת של הברית החדשה ושל ישו האיש התנהלה גם בחוגים תיאולוגיים, ללא ספק מאז ימיו של אלברט שווייצר, שב-1906 פרסם עבודה תחת השם האנגלי המתורגם *The Quest of the Historical Jesus* ('החיפוש אחר ישו ההיסטורי'). שווייצר חשף את ישו כנביא יהודי עם רעיונות מוטעים במידת מה וללא ספק יציר תקופתו. תהליך קיצוני יותר של "דה-מיתולוגיזציה" ביקורתית התרחש על-ידי רודולף בולטמן אשר, החל משנות ה-40 של המאה ה-20, הראה באיזו מידה ספרי הבשורה היו חשופים למיתוסים

שהיו שכיחים בתקופה שבה הם נכתבו. הוא המשיך והראה איך האדם במאה העשרים יכול היה לקבל רק מעט מהתפיסות שהופיעו בספרי הבשורה. בולטמן עצמו ביקש לשמר מסר מהברית החדשה למין האנושי, שמנוסח במידה רבה במונחים של הפילוסופיה האקזיסטנציאליסטית הגרמנית. הנצרות הפכה לקו מנחה לחיי המוסר של האדם, אבל היא כבר לא היתה מהימנה כתורה על מעשה הבריה של אלוהים ועל היותו מושל העולם. ההשפעה ההולכת וגוברת של עבודתו של בולטמן העלתה ספקות חדשים באשר לטענה המסורתית שישו היה אלוהים בגוף בשר ודם. הספק הוטל כעת על כל הלימוד הכריסטולוגי של הכנסייה. הרלטיביזם ההיסטורי של גישה זו מצא ביטוי מחודש בעבודה שנקראה *The Myth of God Incarnate* ('המיתוס של התגשמות האלוהים כבשר ודם') (עריכה על-ידי פרופסור ג'ון היק), שפורסמה ב-1977, ובה כמה מהתיאולוגים האנגליקנים המכובדים ביותר חלקו על ההשקפה הקלכדונית המסורתית באשר לקשר של אלוהים לישו האיש. תיאולוגים מהעת החדשה התקשו להאמין שאלוהים הפך לאדם בדרך שתיארה התורה הנוצרית במהלך אלף חמש מאות השנים האחרונות.

VI.IV. טענות כי הנצרות לא נחשבת לדת

זרמים שונים אלה של הוויכוח התיאולוגי – דחיית התפיסה של האנשת האלוהים; הוויתור על התיאויזם; הדגש החדש על הרלטיביזם של התנ"ך; והטלת הספק בתפיסות מקובלות לגבי טבעו של ישו והקשר שלו לשכינה – כולם מובילים להתרחקות מההבנה המקובלת של האמונה הנוצרית. הנצרות, שבמשך זמן רב כל-כך היתה המודל המוחלט באירופה לתפיסה של מה מצופה מדת להיות, הכריזה כעת על עצמה שהיא אינה דת. באופן זה, הקריטריונים שלפיהם הוגדרה דת בעבר הועמדו כעת בסימן שאלה.

V. הפונקציות החברתיות והמוסריות של דת

I.V. דת בת זמננו ושינוי פונקציות חברתיות

כאשר אנו פונים מהמרכיבים הקונקרטיים הנובעים מהתפיסה הנוצרית המסורתית אך המיושנת לכאורה באשר לשאלה מה עשוי להרכיב דת, אנו יכולים להתייחס בקצרה למאפייני הדת המודגשים במחקרים הסוציולוגיים הלא-נורמטיביים על הנושא. בעוד שהמדענים של מדעי החברה אינם מתעלמים מחשיבותה של שאלת מהותו הממשית של העל-טבעי (או העל-אמפירי), הם מדגישים את הפונקציות שהדתות ממלאות. דת יוצרת, אוכפת או מקדמת סולידריות חברתית בקבוצה ומספקת לאותה קבוצה תחושת זהות. היא מספקת, במילותיו של פיטר ברגר, "עולם של משמעות שנבנה בידי האדם", שהופך למסגרת אינטלקטואלית ומוסרית שלפיה ניתן לשפוט רעיונות ופעולות. אם הדת נוטשת בהכרח – לנוכח התפתחות המדע – תיאוריות מסוימות על הבריה והקוסמולוגיה, היא ממשיכה לתת הסבר לגבי טיבן של המטרות הטבועות ביקום ובחיי האדם.

II.V. הדת של ימינו והאתיקה של אחריות

ככל שהאוכלוסייה הכללית של העולם המערבי נעשתה משכילה יותר, הדתות המודרניות נטו להדגיש פחות את הדוקטרינות בנוגע לאלוהים, לבריאה, לחטאים, להתגשמות האל כבשר ודם, לתחייה וכו', ולשים דגש רב יותר על דברים כמו אתיקה של אחריות חברתית ואישית; מתן הרגשה של משמעות ומטרה מוחלטות; המקור להדרכה אישית; והדרך להגשמה אישית בעולם הזה.

III.V. הדת של ימינו ועיסוק בבעיות חברתיות

התמקדות הולכת וגוברת באשר לתמיכתם הרוחנית של כמרים החלה באמצע המאה התשע-עשרה בבריטניה, אך כעת היא מתבטאת בצורות חדשות רבות של כמורה, כגון משרת כומר תעשייתי, עבודה בבתי-חולים ובבתי-כלא, ובייעוץ מיוחד, כמו לדוגמה בהדרכת נישואין, ריפוי נוצרי ועבודה למען מכורים ומתאבדים פוטנציאליים. ייעוץ על בריאות גופנית ונפשית, בעיות בתחומי סקס ומשפחה, חינוך ויחסי עבודה הפכו לעניין כמעט מרכזי בעבודות ספרותיות דתיות רבות בקבוצות דתיות רבות, ובאופן בולט בכתות ובקבוצות דתיות שנוסדו יחסית לאחרונה.

IV.V. הדת של ימינו והעשרת החיים

בכמה תנועות דתיות חדשות הדרישה לספק לאנשים הרגשת משמעות ומטרה בחיים הפכה למוקד מפורש. תנועות כאלו בדרך כלל מספקות מערכת כוללת, ולעתים קרובות מורכבת, של מטפיזיקה שבה החסידים שלהן מוצאים תשובות אינטלקטואליות לשאלות בעלות משמעות אולטימטיבית. תנועות כאלו יכללו את תנועות התיאוסופיה, האנתרופוסופיה, קבוצות גורדייף, ה-Kosmon Faith והמחשבה החדשה. כאשר הדגש בחברה של ימינו עבר מדאגה לחיי העולם הבא, תנועות חדשות (ובמידה מסוימת כנסיות ותיקות יותר) החלו לשים דגש על הפעילויות והמטרות של "העולם הזה", ועל שאיפות כלליות של "העשרת החיים". הסגפנות של הדתות שצמחה בעולם של מחסור ואסונות טבע היא פחות מתאימה בחברה שבה יש יותר שפע ותכנון חברתי הרבה יותר מקיף כדי לחסל או לשכך את אסונות הטבע והחברה. השימוש הנפוץ כיום בערכים ההדוניסטיים בחברה החילונית משתקף בדת, ודתות חדשות מבקשות במפורש לספק לאנשים התנסות טובה יותר בחיים. דגש על חשיבה חיובית נעשה שכיח ביותר באמריקה בשנות ה-40 של המאה ה-20.

טכניקות פסיכולוגיות לשיפור שליטה עצמית, שיפור עצמי, מוטיבציה מחודשת, ויכולת נרחבת יותר להעשרה רוחנית הפכו לחלק מהרפרטואר של תנועות דתיות רבות עם התרחקותה של החברה מהתמיכה בתיאולוגיות עמוסות החטאים שכנסיות נוצריות מסורתיות נלחמו למען בעבר.

V.V. הקשר בין דת למוסריות

דתות רבות קובעות כללים מוגדרים במידה זו או אחרת שחסידי הדת מצופים לקיימם. טבעם, העוצמה שבה הם מצווים וחומרת העונשים הנלווים להם שונים זה מזה במידה רבה. ביהדות, ישנם כללים שקובעים את פרטי הפרטים של הריטואל והמקורות של חיי היומיום. באסלאם, ישנם כללים דתיים שמשפיעים על מגוון מצבים בחיים ומספקים מערכת של רגולציה חוקית עבור החברה. במקומות אחרים, הרגולציה המוסרית אינה נובעת משורשים דתיים בפירוש – כמו במקרה של החברה היפנית. אין קשר רגיל בין מערכת של תורה דתית לבין תקנון של ערכי מוסר. החיבור בין הדת לערכי המוסר בנצרות הוא דוגמת קשר אחת, אבל דוגמה זו אינה אופיינית למערכות דתיות אחרות, ולא ניתן לאמץ אותה כמודל הכרחי לקשר כזה.

VI.V. הבודהיזם ומוסריות

לדוגמה, בבודהיזם התרואדה ישנם צווים לנזירים, וכמה כללים כלליים שמצווים על ההדיוטות. על הבודהיסט חלה חובה שלא להרוג, לגנוב, לשקר, לבצע מעשים אסורים מבחינה מינית ולשתות משקאות משכרים. הבודהא נתן עצה מוסרית בנוגע לחובות הבית, להתנהגות כלפי חברים ודאגה לבן/בת הזוג, אבל אלו דברי עידוד למה שניתן לכנות השכל הישר החברתי. האדם צריך להיות זהיר, חסכן, חרוץ, להיות הוגן למשרתים ולבחור כחברים את מי שירסנו אותו מביצוע עוולות ויעודדו אותו להתנהגות נכונה. מעלות אלו מצוות בתור אנוכיות נאורה; הן לא נתמכות על-ידי מושג החטא כפי שהוא נידון בנצרות. אי קיומן של מעלות אלו אינו נושא עונשים מיוחדים, למעט במובן של יצירת קארמה רעה. הימנעות מעשיית רע בבודהיזם היא עניין של אנוכיות נאורה (לפחות בטווח הרחוק). הדת עצמה אינה קובעת שום עונשים. אין שום אלוהות זועמת. עם זאת, מאחר שפעולות אמורות לקבוע את המעמד באיזשהו גלגל נשמות עתידי, רצוי שמעשים טובים יהיו בהתאם לנתיב המתומן של הארה, מאחר שהם יובילו ללידות מחדש בנסיבות מוצלחות יותר ובאופן משוער להתעלות מעל לכל הלידות מחדש והשגת הנירוונה. לכן, בעוד שהבודהיזם בהחלט נלחם למען ערכים אתיים, נותרת לאדם מידה ניכרת של חופש בהתנהגותו המוסרית, והוא לא צפוי לגינוי מוסרי מהסוג שהיה שכיח בהקשרים נוצריים.

VII.V. נצרות ומוסריות

בניגוד חריף, הנצרות המסורתית, על הרמות השונות שלה של הוראה אתית, כוללת תקנון מאוד מורכב של איסורים, שהפרתם נחשבה לחטא. המצוות הספורות של היהדות המוקדמת בנוגע לעבירות חמורות הורחבו על-ידי תקנות בעלות אופי הרבה יותר תובעני, במיוחד בנוגע למיניות, והן הגיעו הן מישו והן מפאולוס. כמו כן היו עצות לגבי שלמות מסוג שאולי לא ניתן לממשו ("לכן הָיוּ שלמים", ובאופן ספציפי יותר, מצוות לאהוב את אויבך, לסלוח "שבעים ושבע" פעמים, להפנות את הלחי השנייה וכו'). אבל מושג החטא הוא זה שהוביל את הנצרות להרחיב ולפרט תקנון מוסרי תובעני. האדם נחשב לחוטא מטבע ברייתו, מצב נוראי שממנו רק המידות הטובות המופתיות והקורבן העל-אנושי של ישו יכלו לגאול אותו. הפגמים שצוינו בתנ"ך (אי קיום הריטואל; מוטיבציה כוזבת; אי-צדק; עבודת אלילים; אי ציות

לאלוהים) הורחבו לפגמים באחריות, וליקוי בסיסי באופי האדם ובמצפנו. למרות שהעולם שנוצר לא נתפס בעיני אוגוסטין כעולם של חטא מטבע ברייתו, האדם חטא והחטא היווה למעשה מחסור במעלה כלשהי. השקפה זו בנתה את הקתוליות של ימי הביניים.

הקמתו של תא הווידוי, התפתחותו של נוהל מורכב לכפרה, ומאוחר יותר הרחבת המושג של כור המצרף, הצביעו על מידת החומרה שבה התייחסו לחטא. אבל בעוד שהקתוליות, שהתבטאה בצורה נמרצת נגד החטא, הכירה בשבריריותו של המין האנושי וסיפקה לו את תא הווידוי, הפרוטסטנטיות דחתה את המתקן הזה להקלת רגשי אשם. הקלוויניזם העצים את סבלם האישי של החוטאים, ולזכותו נזקף הפיתוח של מערכת תיאולוגיה שהובילה להפנמתה של שליטה מוסרית וליצירתו של מצפון.

VIII.V. שינויים בגישה הנוצרית לחטא

רק במאה התשע-עשרה ההתעסקות הנוצרית בחטא החלה לשכוך. בהתמדה במהלך אותה מאה, ההתעסקות הנוצרית בנושא הגיהנום והשליחה לגיהנום פחתה, ובאותו זמן המוסריות החילונית פיתחה השפעה עצמאית על חיי הציבור. במאה העשרים, מידת החומרה של המוסריות הוויקטוריאנית שככה בהתמדה, עד שבשנות ה-60 של המאה ה-20 הדרישות המחמירות, במיוחד בתחום ההתנהגות המינית, פינו את מקומן למתירנות מוסרית. לפיכך ברור שהמודל המשוער של הקשר בין דת למוסריות היה רחוק מלהיות קבוע אפילו בנצרות. מדד זה של שוני גם לא קיים רק כפונקציה של השתנות לאורך זמן. ניתן להמחיש אותו גם בקרב קבוצות דתיות בו-זמניות. הגישות המוסריות שקיימות בקרב האוונגליסטים של ימינו (שניתן למצוא אותם בכמה וכמה זרמים דתיים כולל הכנסייה האנגליקנית) ממשיכות לבטא התעסקות מחשבתית חזקה בחטא האישי בתחומי התנהגות רבים. ולהבדיל, רעיון החטא נעשה כמעט מיושן בקרב אנשי דת ליברליים רבים, שכמה מהם דוחים לחלוטין את הדרישות לקיומו של תקנון מוסרי אבסולוטי כמו זה שאומץ באופן מסורתי על-ידי כנסיות נוצריות, ומעדיפים מחויבות לאתיקה נסיבתית, שהשלכותיה חייבות לעתים קרובות לעמוד בסתירה קיצונית לעיקרי המוסר הנוצריים המקובלים. גישה נוספת, די שונה, מאומצת במדע הנוצרי (Christian Science), שבו החטא נחשב בסך הכול לטעות שנובעת מתפיסה כוזבת של המציאות, ושביחד עם מחלות, מאמינים שהוא יחוסל באמצעות שינוי מדרכי חשיבה חומריות לרוחניות.

IX.V. היבטים סקרמנטליים וכהונתיים של הנצרות

אמונות דתיות וערכים דתיים בדרך כלל מוצאים ביטוי בסמלים, בנהלים קבועים ובמוסדות כפי שצוין בפסקה I.II. לעיל. עם זאת, הצורה של סמלים, נהלים ומוסדות כאלה משתנה במידה רבה, ושוב, המודל שנותנת הכנסייה הנוצרית – מודל שחברה נוצרית מאמצת בקלות רבה כל-כך – אינו מהווה קו מנחה מספק לאמונות אחרות. הנצרות עצמה מציגה מגוון רחב של צורות ביטוי. הן יותר מאשר רק שינויים אקראיים ומקריים שמוכתבים על-ידי אסתטיקה או פשוט עניין של נוחות. לעתים קרובות השינויים מהווים בעצמם עניין של אמונה שלמה מעמיקה, שחודרת אל לב האמונה הדתית. המסורות הדתיות העיקריות בעולם מפגינות אוריינטציות מסועפות במידה רבה, החל מהצורך בכהונה לכפרה על

חטאים, מחויבות להקרבת קורבנות ולסקרמנטים, שפע של עזרים חושיים לאמונה (כגון קטורת, ריקוד ודימויים), וכלה בסגפנות ובתלות עצומה בהתבטאות מילולית ובתפילה. ניתן למצוא את שני הקצוות בהינדואיזם, בבודהיזם ובנצרות, בעוד שהאסלאם, בהתבטאותו האורתודוקסית, הוא בדרך כלל יותר סגפני – כשצורות הביטוי האקסטטיות שלו מתרחשות בשוליים.

די אם נמחיש את השוני הרווח בקרב המסורת הנוצרית. הכנסייה הקתולית בהתפתחותה המסורתית מייצגת את השימוש המורכב בתחושת השמע, הראייה והריח שמשרתת את האמונה. לליטורגיה הקתולית – בעוד שהיא מתכחשת לשימוש בריקוד ובסמים, שהיו בשימוש במסורות אחרות – יש פולחן, גלימות כמורה וסקרמנטים מורכבים בהרבה מאוד טקסים, שמציינים את לוח השנה וההיררכיה של הכנסייה, ואת טקס המעבר של אינדיבידואלים. בניגוד חריף לקתוליות עומדים הקווייקרים, שדוחים את מושג הכמורה, הצגת הטקס (אפילו של הדפוסים של טקסי ההנצחה שאינם סקרמנטים שנפוצים בכנסיות הפרוטסטנטיות), והשימוש בדימויים או בגלימות כמורה. הדגש על כך שביצוע הטקסים על-ידי אנשים בקהילה שאינם כמרים הוא מספק, הדגש על דחיית הקדושה, בין אם של מבנים, מקומות, עונות או טקסים, ושל עזרי אמונה כגון מחרוזות תפילה וקמעות, אופייני במידה מסוימת לדת הפרוטסטנטית. האוונגליסטים (על הזרמים הדתיים השונים שלהם) דוחים את הרעיון של כמורה, והקווייקרים, קהילות אחים, בני אחוות ישו וחברי המדע הנוצרי דוחים אפילו את השימוש בכמורה בתשלום. הבפטיסטים שומרים על ההטבלה, ורוב הזרמים הדתיים האחרים שומרים על טקס אכילת הלחם הקדוש אך לעתים קרובות רק כמעשי הנצחה של ציות לכתבי הקודש, ולא כביצועים בעלי ערך מהותי.

הדת הפרוטסטנטית שמה דגש רב יותר על המילה הכתובה של כתבי הקודש מאשר האמונה הקתולית, לעתים אפילו כמעט במחיר הפיכת התנ"ך עצמו לפטיש. מנהגים ונהגים קיימים בכל הדתות, אך לעתים הם מינימליים כמו בדגש ששמים הקווייקרים על קביעת זמן ומקום מפגש בלבד ובניסיונם של חברי אחוות ישו להימנע מכל המשרות והמעמדות בקהילה שבה כולם אמורים להיות מחויבים במידה שווה לשרת את אלוהים.

VI. תיאור תמציתי של סיינטולוגיה

I. VI. הסיינטולוגיה כדת חדשה

סיינטולוגיה היא אחת ממספר תנועות דתיות חדשות שכוללת מאפיינים שתואמים מבחינות מסוימות לכמה מהמגמות שניתן לראות בזרם המרכזי של דת המערב (כפי שצוין לעיל בפסקאות V.I – V.IV). היא עושה שימוש בשפה עכשווית, מדוברת וללא מונחים מיסטיים; והיא מציגה את הדוגמות שלה כעובדות אובייקטיביות. לתפיסת הגאולה שלה יש ממד קרוב וממד מוחלט. המשיכה הרחבה שיש לסיינטולוגיה בקרב הציבור בארצות המתקדמות בעולם המערבי הפכה אותה למוקד התעניינות עבור סוציולוגים וחוקרים אחרים של דתות בנות זמננו.

II.VI. הידע שלי על סיינטולוגיה

התחלתי לקרוא את הספרות שיצאה לאור על-ידי הסיינטולוגיה ב-1968, ובשלב מסוים אף תכננתי לעשות מחקר על התנועה. למרות שבסופו של דבר לא ביצעתי את העבודה הזו, המשכתי לקרוא את ספרות הסיינטולוגיה. ביקרתי במטה של סיינטולוגיה באחוזה סיינט-היל באיסט גרינסטד, והתוודעתי לסיינטולוגים. מאז שמרתי על קשר עם התנועה בבריטניה, וביקרתי פעמים נוספות באחוזה סיינט-היל ובארגון של סיינטולוגיה בלונדון. המשכתי להתעניין מקרוב בהתפתחותה של הדת כאחת ממספר דתות בנות זמננו שמעניינות אותי כסוציולוג. בנוסף לחומר אחר בעל אופי זמני יותר, קראתי את העבודות הבאות, כולן פרסומים רשמיים, ורובן נכתבו על-ידי ל. רון האברד:

ספר-העזר לפרקלירים

סיינטולוגיה 8-80

סיינטולוגיה 8-8008

הצגת האי-מיטר

דיאנטיקה: התזה המקורית

דיאנטיקה: המדע המודרני של בריאות הנפש

מבחן של היזכרות ממסלול הזמן השלם

בעיות העבודה

אנליזה עצמית

יצירת היכולת האנושית

הרצאות פניקס

האקסיומות של סיינטולוגיה

נוהל מתקדם ואקסיומות

סיינטולוגיה: היבט חדש על החיים

אופייה של סיינטולוגיה

טקסי הכנסייה המייסדת של הסיינטולוגיה

דת הסיינטולוגיה

מדע ההשרדות

מבוא לאתיקה של סיינטולוגיה

הדרך אל האושר

תיאור של דת הסיינטולוגיה

מהי סיינטולוגיה?

ספר-העזר של סיינטולוגיה

בעבודות שכתבתי על דתות חדשות, התייחסתי לסיינטולוגיה בהזדמנויות שונות, וכללתי תיאור קצר של הדת הזו בספרי 'כתות דתיות' (Religious Sects, London; Weidenfeld, 1970), ודיון ארוך יותר על אופייה של דת הסיינטולוגיה בספר מאוחר יותר שלי, 'הממדים הסוציאליים של פלגנות' (The Social

Dimensions of Sectarianism, אוקספורד: הוצאת קלרנדון, 1990). המשכתי להתעניין בתנועה במהלך עשרים ושש השנים האחרונות.

III.VI. דיאנטיקה – ראשיתה של סיינטולוגיה

כאשר מר ל. רון האברד פרסם לראשונה בחודש מאי 1950 את המסמך על 'דיאנטיקה', שממנו התפתחה מאוחר יותר הסיינטולוגיה, לא היה שום אזכור לכך שהוא מציע דפוס של אמונה ועיסוק דתיים. דיאנטיקה, תרפיה של פרקון, לא נוסחה בלשון של אמונה דתית. אין כל סיבה להניח שבאותה עת האברד חזה שדיאנטיקה תהפוך למערכת של אמונה ועיסוק דתיים, או שקהל מאמיניו עתידים לתאר ולארגן את עצמם כארגון דתי.

IV.VI. ריפוי הנפש ודת

לעתים קרובות העיסוק בריפוי ביטא פוטנציאל לפיתוח השתייכויות מטפיזיות ודתיות, כפי שניתן לראות בדרכים שונות בכנסיית המדע הנוצרי, בתנועת המחשבה החדשה ובטכניקות יוגה. מאידך, לעתים הדתות המבוססות פיתחו פעילויות מיוחדות שעסקו בריפוי, במיוחד בריפוי נפשי, ולכנסיות הגדולות יש לעתים מחלקות שמאורגנות למטרה זו. בתחילת דרכה, דיאנטיקה לא הסתמכה על שום עיקרון דתי, אך כשהטיעונים התיאורטיים ללגיטימציה של העיסוק בה הלכו והתפתחו, ניתן היה לזהות ממד מטפיזי הולך וגובר, וכמה מהרעיונות שהוצעו תוארו במונחים שהשתמעו במפורש כדתיים.

V.VI. כיצד מתפתחות דתות

כל הדתות הן תוצר של תהליך התפתחות. שום דת לא נוצרה כמערכת מלאה ובשלה של אמונה ונהגים ברגע נתון. סיינטולוגיה אינה יוצאת דופן בכך: הדת התפתחה מתוך תיאוריה תרפויטית. לא ניתן לומר מתי בדיוק הנצרות עצמה החלה להיות דת, כשתחילתה היתה באוסף כללי של דברי תוכחה אתיים ונסים מזדמנים; משם היא הפכה לתנועה עממית בגליל; ובהדרגה הפכה לפלג יהודי; ואז הפכה לדת מובהקת. אפילו אז, עברו מאות שנים עד שעקרונותיה נוסחו במלואם, והעיסוק הטקסי שלה המשיך לעבור שינויים תכופים. בתנועות מודרניות יותר, ניתן לראות בצורה ברורה יותר את תהליך ההתפתחות לדת. מקורותיה של 'הכנסייה האדוונטיסטית של היום השביעי' נמצאים באמונה המאוד נפוצה בהתגלות השנייה של ישו שהיתה אופיינית לבפטיסטים, לפרסביטריאנים, למתודיסטים ולאחרים בצפון מדינת ניו-יורק בשנות ה-30 של המאה ה-19: הכנסייה נוסדה רק בשנת 1860. בדומה, עברו עשרות שנים מאז ההתנסות הראשונה (של האחיות פוקס) ב-"חבטות" בעיר היידסויל (לכאורה מסרים מ-"עולם הרוחות") ועד שנוסדה כנסייה ספיריטואליסטית. בדומה, מרי בייקר אדי עשתה ניסויים במשך שנים עם מערכות של ריפוי נפשי לפני "תגליתה" על ריפוי המיינד ב-1866, ואפילו במשך כמה שנים לאחר מכן היא חשבה שהמערכת שלה תאומץ על-ידי הכנסיות הגדולות ולא תהפוך לבסיס לכנסיית ישו החדשה, כנסיית המדע הנוצרי, שאותה היא הקימה ב-1875. הפנטקוסטלים התנסו בכריזמות של דיבור בשפות לא ידועות, התנבאות, ריפוי ו-"מתנות" אחרות החל משנת 1900, אבל כנסיות פנטקוסטליות נפרדות נוסדו אט אט במהלך עשרים השנים שלאחר מכן. אף אחת מתנועות אלה, שכולן הפכו לדתות נפרדות, לא החלה כתנועה דתית. וכך גם סיינטולוגיה.

VI.VI. הדוקטרינה של סיינטולוגיה – התפתחות המטפיזיקה

יש צורך, אפילו במחיר חזרה אפשרית על דברים שנאמרו לעיל, לתאר במונחים כלליים את עיקרי תורת הסיינטולוגיה, ולציין באיזו מידה מהווים עיקרי אמונה אלו מערכת דתית קוהרנטית. סיינטולוגיה צמחה מתוך מערכת תרפויטית ממוקדת יותר, דיאנטיקה. לפי ההשערה, המונח "דיאנטיקה" הורכב מ-*dia* שפירושו דרך, ו-*nous* שפירושו מיינד או נפש, ועל כן כללה בהווייתה, גם אם לא לגמרי במודע בתחילת הדרך, פרספקטיבה דתית. עם השילוב של דיאנטיקה בתוך המסגרת הרחבה יותר של סיינטולוגיה, נוסחה תפיסה הרבה יותר רחבה של מערכת מטפיזית מקיפה שהבהירה את טבעה הדתי מיסודו של הפילוסופיה הזו. בעוד שהיישום המיידי של דיאנטיקה היה – בדומה לתורתו של ישו במהלך חייו – בתחום ריפוי הנפש, הכוונה מאחורי התורות שפותחו בעקבותיה, שהסבירו וקידמו את אותה פעילות תרפויטית, הראתה הבנה הולכת וגדלה של רעיונות וערכים רוחניים.

VII.VI. הדוקטרינה של סיינטולוגיה – התטן והמיינד הריאקטיבי

ההנחה הבסיסית של סיינטולוגיה היא שהאדם הוא למעשה ישות רוחנית, תטן השוכן בגוף האדם ועובר ברציפות מגוף לגוף, תקופת חיים אחר תקופת חיים. התטן הוא ביטוי אינדיבידואלי של תטה, כשבכך הכוונה לחיים או למקור החיים. בהגדרה לא מדויקת, התטן הוא הנפש, אבל הוא גם האדם האמיתי, הזהות שממשיכה ומתמידה, שקיימת בנפרד מהגוף שבו היא שוכנת. אומרים עליו שהוא אינו גשמי ושהוא בן-אלמוות, או לפחות מסוגל להיות בן-אלמוות, ולהיות בעל כושר יצירתי בלתי מוגבל. הוא אינו מהווה חלק מהעולם הפיזיקלי – אך יש לו את היכולת הרדומה לשלוט בעולם הזה, המורכב מחומר, אנרגיה, מרחב וזמן (Matter, Energy, Space, Time – MEST). ההנחה היא שהתטנים יצרו את העולם החומרי בעיקר להנאתם (כפי שניתן לטעון גם לגבי בריאת העולם על-ידי האלוהים הנוצרי). מאמינים שבזמן כלשהו בעבר הרחוק, התטנים הפכו לקורבנות של מעורבותם עם ה-MEST, נלכדו בו ואפשרו לדבר שהם עצמם יצרו להגביל את יכולותיהם ואת תחום פעילותם. לפיכך, פעולותיו והישגיו של האדם בעולם החומרי כיום אינם מתקרבים כלל לפוטנציאל שלו: הוא כורע תחת הנטל של אינספור הסתבכויות עם MEST, והסתבכויות אלו נרשמות במיינד ריאקטיבי אשר מגיב בצורה רגשית ולא רציונלית לכל דבר שמזכיר חוויות כואבות וטראומטיות מהעבר (שהוא סבל בעצמו או גרם לאחרים). המיינד הריאקטיבי פועל מתוך זלזול גמור באותה יכולת שליטה, שהאדם היה מסוגל להפעיל על גופו ועל סביבתו, אילו הוא היה מסוגל לגייס מחדש את יכולותיו הרוחניות הטבעיות והאמיתיות. בעוד שהאדם נחשב לטוב ביסודו, למי ששואף לשרוד ומסוגל לשרוד, אובדן יכולותיו מהעבר הפך אותו למין שנמצא בסכנת הכחדה.

VIII.VI. הדוקטרינה של סיינטולוגיה – גלגול נשמות וקארמה

האמונה היא שתטנים שוכנים באינספור גופים במשך עידנים רבים. לפיכך, סיינטולוגיה מאמצת תיאוריה, שבעוד שפרטי הפרטים בה שונים, היא חולקת הנחות עיקריות לגבי התיאוריה של גלגול הנשמות כפי

שמאמינים בה בהינדואיזם ובבודהיזם. הדגש שמושם בסיינטולוגיה על חשיבות ההשלכות בהווה (או בעתיד) לפעולות העבר דומה למושג הקארמה. השפעות לא נאותות נובעות מ-"מעשי עבירה" (מעשים מזיקים) שהם היבט של ההסתבכות עם העולם החומרי. המצב האידיאלי עבור התטן הוא לשמור על פעולות רציונליות ולהיות "בעמדת גרימה" על תופעות: כלומר, לקבוע את מהלך האירועים בסביבה הקרובה. לרעיון הזה יש מקבילות ברורות במושג שקיים במזרח של יצירת קארמה טובה לעתיד באמצעות מעשים טובים, למרות שהסיינטולוגים אינם משתמשים במונחים או במושגים האלה. האירועים של חיים קודמים משפיעים על ההווה, אולם באמצעות הטכניקות שפותחו בסיינטולוגיה, ניתן להיזכר באירועים האלה, להתעמת איתם, וניתן לאתר באותם אירועים את המקורות הספציפיים לבעיות בהווה. אמצעי זה הוא שמספק את הבסיס לריפוי רוחני – כלומר, הוא נותן את ההזדמנות לשינוי ההשפעות ה-"קארמתיות" של פעולות העבר.

IX.VI. הדוקטרינה של סיינטולוגיה – שמונה הדינמיקות

על פי סיינטולוגיה, ניתן לזהות את הקיום בשמונה מחלקות שונות המסווגות בסדר גודל עולה, כשכל אחת מהן נקראת דינמיקה. להלן תיאור תמציתי שלהן: הראשונה, הדינמיקה של העצמי, הדחף של האדם עצמו לקיום; השנייה, הדינמיקה של הסקס, המשלבת הן את האקט המיני והן את התא המשפחתי ואת קיום המשפחה; השלישית, הרצון להתקיים, שנמצא בקבוצה או בהתאגדות, כגון בית-הספר, העיר או המדינה; הרביעית, הרצון הדינמי של המין האנושי לשמור על קיומו; החמישית, הקיום והרצון לשרוד של כל ממלכת החי, הכוללת את כל הישויות החיות; השישית, הדחף לעבר קיומו של העולם הפיזיקלי כולו המורכב מחומר, אנרגיה, זמן ומרחב; השביעית, "הדחף לעבר קיום הרוח או כרוח", הכולל את כל התופעות הרוחניות, שיש להן זהות או ללא זהות; ולבסוף, הדינמיקה השמינית: הדחף לעבר הקיום כאינסוף. הדינמיקה הזו מזוהה בתור הישות העליונה, שניתן גם לקרוא לה "הדינמיקה של אלוהים". סיינטולוגיה עוסקת בהישרדות, והישרדותה של כל אחת מהדינמיקות האלה נחשבת לחלק מהשאיפה של העיסוק בסיינטולוגיה. לפיכך, למרות שהעיסוק ההתחלתי של סיינטולוגיה קשור ברובו באופן צר יותר ליתרונות רוחניים אישיים יותר עבור אותם אנשים (פרקלירים) שמבקשים את עזרת הסיינטולוגיה, בסופו של דבר הסיינטולוג חייב להבין שחיי הנוכחיים הם רק חלק קטן מקיומו הממושך כתטן, ושחיי הפרט קשורים לכל אחת מהרמות העולות שמתוארות בשמונה הדינמיקות, וכך בסופו של דבר קשורים לקיומה ולהישרדותה של הישות העליונה או האינסוף.

X.VI. הדוקטרינה של סיינטולוגיה – תרפיה ותקשורת

כמו בדתות אחרות, המחשבה הראשונית וההתחלתית שמטרידה רבים מאלו שנמשכים לסיינטולוגיה היא גאולה קרובה מסבל וייסורים מיידים; זהו מקור המשיכה של המרכיב התרפויטי שנמצא בדתות רבות – ובצורה בולטת מאוד בנצרות המוקדמת – לצד התורות המיסטיות, המטאפיזיות והרוחניות

יותר שהמאמינים מצופים להגיע אליהן עם צמיחתם בתוך האמונה (ראה האיגרת אל העברים, פרק 5: 12-14). רוב הסיינטולוגים למדו לראשונה על האפשרות לשפר את קיומם היומיומי ולהעשיר את האינטליגנציה שלהם (על-ידי השגת שליטה הולכת וגוברת במיינד הריאקטיבי). האפשרות של השגת תוצאות כאלה, באמצעות תהליך האודיטינג, מיוצגת בנוסחה הידועה בתור A-R-C. A פירושה Affinity (אהדה), שמייצגת את התנסותו הרגשית של האינדיבידואל ואת תחושת הקשר שלו לאחרים באמצעות הרגשות. R פירושה Reality (ממשות), שמיוצגת בתור קונצנזוס אינטרסובייקטיבי לגבי תופעות אובייקטיביות. C פירושה Communication (תקשורת), וחשיבות רבה ניתנת לתקשורת בסיינטולוגיה. כאשר לאנשים יש אהדה, כשהם מסכימים על טבען של תופעות אובייקטיביות, התקשורת יכולה להתרחש בקלות רבה. אל מושג המשולש הזה של A-R-C נקשר הסולם של רגשות אנושיים, הידוע לסיינטולוגים בתור "סולם הטונים". ככל שהטון הרגשי יורד, כך התקשורת נעשית קשה יותר, והממשות נחווית בצורה גרועה. עם זאת, התקשורת עצמה היא אמצעי שמבקש להגביר הבנה, וכאשר משתמשים בה באפקטיביות ובמדויק, היא הופכת לאמצעי התרפויטי העיקרי לשחרור האינדיבידואל מהמלכודת שבה הוא התנסה עם העולם החומרי. ניתן לאפשר לתתן לתקשר עם העבר האישי שלו, לזהות את טבען של התנסויות טראומטיות מהעבר, ולהשיג ידע על עצמו שיאפשר לו להימלט מהמעמסות האלו.

XI.VI. הדוקטרינה של סיינטולוגיה – אודיטינג כאמצעי של תרפיה

סולם הטונים הוא הדבר הראשון שמייצג עבור האינדיבידואל את האפשרות לקבל תועלת מסיינטולוגיה, כשהוא מציין עלייה מטון רגשי כרוני, כגון אפתיה, יגון ופחד, עד להתלהבות (וברמות מתקדמות יותר, עד התעלות הרוח ושלווה). רבים נמשכים לסיינטולוגיה תחילה על מנת להתנסות ביתרונות מסוג זה. הטכניקה להתקדמות כזו נמצאת באודיטינג, שבו סיינטולוג שעבר הכשרה, שמשמש בשאלות שנשלטות בקפידה, מחזיר אל המודעות של האינדיבידואל אפיזודות מעברו האישי שהשאירו עקבות טראומטיים ("אנגרמות") במיינד הריאקטיבי שלו ושמונעות ממנו להתנהג בצורה רציונלית. שחרור מהשפעתם של מכשולים אלו לחשיבה רציונלית הוא לפיכך התהליך שבו מעלים אדם ב-"סולם הטונים", וכך משפרים את המיומנויות שלו, אבל הוא גם – וכאן טמונה המשמעות הדתית המלאה יותר של סיינטולוגיה – השיטה שבה התתן עשוי להשיג גאולה, תחילה על-ידי חיסול האברציות שמהן הוא סובל כתוצאה מהסתבכות עם העולם החומרי, ובסופו של דבר על-ידי השגת חופש מוחלט מההשפעות המזיקות של עולם ה-MEST. הסיינטולוגים מתייחסים למצב הזה בתור להיות "בעמדת גרימה". יש לכך מקבילה ברורה בדרך הגאולה המוצעת בדתות המזרח. מאחר שגם הן רואות באינדיבידואל כמי שכורע תחת נטל ההשפעות של מעשי העבר (קארמה), מושג הגאולה שהן מציעות עובר גם הוא דרך תהליך (הארה) שבו ניתן לשבור את השפעת הקארמה, וכך לשחרר את האינדיבידואל. השאיפה הסופית היא שהאינדיבידואל, שידוע בתור Operating Thetan, יתקיים מחוץ לגוף, ויהיה במצב המתואר כ-"exterior" (מבחוץ) לכל הגשמיות. זהו מצב שלפחות כמה נוצרים יכירו בו בתור המצב של הנשמה לאחר גאולתה.

XII.VI. הדוקטרינה של סיינטולוגיה – אמצעים רציונליים לגאולה

הפילוסופיה הדתית שמתוארת לעיל מונחת בבסיס העיסוק בסיינטולוגיה. האברד עצמו ראה בסיינטולוגיה דמיון מבחינות מסוימות לפילוסופיה של דתות המזרח. הוא ציטט במיוחד את הוודות, מזמורי היצירה המהווים חלק מהמסורת ההינדואיסטית, שכוללים מושג דומה מאוד ל-"מחזור הפעולה" של סיינטולוגיה. מחזור הפעולה הוא הסדר הנראה של החיים, החל מלידה, דרך גדילה, ועד לניווט ולמוות, אולם באמצעות הידע שהסיינטולוגיה מציעה, ניתן למנוע את ההשפעות הרעות של המחזור הזה. ניתן לשנות את המחזור ממחזור של יצירה, הישרדות והריסה, למחזור שבו כל המרכיבים יכולים להיות מעשים יצירתיים: סיינטולוגיה מחויבת לקדם ולהגביר את היצירתיות ולכבוש את התווה ובוהו ואת השליליות. היא מזהה "מסלול" או קו ממושך של חוכמה שיורד מהוודות וגוטאמא בודהא עד למסר הנוצרי, וטוענת לזיקה מסוימת אל התורות של כל אלה. אולם בעוד שהחוכמה שהוצגה, כמו לדוגמה בבודהיזם, אולי אפשרה לאינדיבידואלים פה ושם להגיע לגאולה בתקופת חיים אחת, לא היתה כל מערכת של עיסוקים מדויקים שהבטיחו את התוצאה הזו; הסבירות לקבלת אותה תוצאה היתה נמוכה מאוד. השגת הגאולה נשארה נתונה לפקטורים אקראיים או לא מבוקרים. הגאולה הושגה על-ידי אחדים, פה ושם, מדי פעם, אם בכלל. האברד טען שהוא יצר סטנדרט אחיד, כמעט השגיר, את העיסוק הדתי, והגדיל את אפשרות החיזוי של תוצאות שקשורות לתורת הגאולה. יישום מסוג זה של שיטות טכניות על שאיפות רוחניות מצביע על המידה שבה סיינטולוגיה מאמצת טכניקות מודרניות לצורך הגשמת השאיפות שהושגו בעבר באופן אקראי ומזדמן בלבד, אם בכלל. זהו, אם כן, הניסיון להכניס ודאות וסדר לעיסוק הרוחני ולהשגתו. סיינטולוגיה מנסה להכניס משמעת וסדר במסע החיפוש הדתי על-ידי השימוש בנהלים רציונליים. מבחינה זו, היא עשתה בעידן הטכנולוגי הרבה ממה שהמתודיזם ביקש לעשות בשלב מוקדם יותר של התפתחות חברתית, בניסיון לשכנע אנשים שיש לבקש את שאיפת הגאולה בדרך שיטתית, מבוקרת וממושמת. בעוד שהשיטות עצמן של המתודיסטים נלמדו עדיין בשפה השמרנית יחסית של הנצרות בזמננו, השיטות המומלצות על-ידי הסיינטולוגיה נושאות את חותמה של חברה שמחויבת באופן מלא יותר לנהלים רציונליים וטכנולוגיים. האמצעים שסיינטולוגיה משתמשת בהם הושוו ל-*אופֶּאֶה* ("השיטה הנכונה") בשלב השביעי של דרך הבודהיסטוה לגאולה בבודהיזם המהאיאנה. על פי גרסה זו של הבודהיזם, בשלב השביעי המאמין הופך לבודהיסטוה טרנסצנדנטי אשר (כמו ה-*Operating Thetan* בסיינטולוגיה) אינו קשור יותר לגוף פיזי.

XIII.VI. הדוקטרינה של סיינטולוגיה – אודיטינג

כיעוץ רוחני

האמצעים שבהם משתמשת הסיינטולוגיה מהווים צורה של ייעוץ דתי, המאורגן באופן מאוד ספציפי בטכניקות של אודיטינג (מלטינית, *audire*, להקשיב). הטכניקות הספציפיות והמכשיר שמשתמשים בו באודיטינג מאורגנים כטכנולוגיה שמהווה את החלק העיקרי של העיסוק הדתי בסיינטולוגיה. מתכונת זו של עיסוק היא חיונית לכל מי שמבקש להתנסות ביתרונות הגאולה של הדת, והאברד ניסה לצמצם את תהליך ההארה הרוחנית לסדרת נהלים שמגיעים בשיטתיות לרמות תודעה עמוקות יותר. על פי הטענה, שיטה זו, כמו שיטת ההודאה של המדע הנוצרי, מבטלת הן את תחושת החטא והן את ההשפעות של הסבל והעוולות של העבר.

XIV.VI. הדוקטרינה של סיינטולוגיה – שלבי הגאולה

שני השלבים העיקריים בתהליך הזה של ריפוי והבאת הגאולה הם המצבים המתוארים בתור קליר ו-Operating Thetan בהתאמה. הפרקליר המתודע לסיינטולוגיה בפעם הראשונה מוטרד מהעכבות הנפשיות כתוצאה מחוויות רגשיות וכואבות בעבר. האודיטינג מבקש להעלות את האירועים האלו לתודעה, לגרום לאדם לתקשר עם עברו, להתעמת עם אותם אירועים שעוררו פריקת מטען רגשי, ובכך להביא את האדם לנקודה שבה הוא מתעלה מעל למטען הזה ויכול לסקור בשלווה ומתוך מודעות רציונלית את אותן הפרעות שעד כה נשכחו כליל. כך מתפוגגות ההשפעות הרעות של אירועים מסוג זה. כך מתגברים על עכבות נפשיות, על רגשות אשם ואי-התאמה, על קיבעון בטרואמות מהעבר או על מקרים מזדמנים של דכדוך רגשי. מעלים את האדם "לזמן הווה", כלומר, הוא משוחרר מההשפעות המגבילות של אירועים שהתרחשו ב-"מסלול הזמן" של זמנים מוקדמים יותר בתקופת החיים הנוכחית או בחיים קודמים של התטן. על-ידי שיפור התקשורת, האודיטינג מביא את התטן למצב שבו הוסרו מכשולי העבר. הוא מוגדר כקליר, ישות שאין לה יותר מיינד ריאקטיבי משל עצמה, שפועלת מתוך החלטה עצמית, לפחות ביחס לקיומו שלו. ה-Operating Thetan נמצא ברמה גבוהה יותר של אותו התהליך, מאחר שהוא גם השיג שליטה בסביבתו. הוא כבר לא תלוי יותר בגוף, שכרגע הוא עדיין שוכן בתוכו: נאמר עליו שהוא לא נמצא יותר בתוך גוף. במילים אחרות, ניתן לומר שה-Operating Thetan הוא ישות שהגשימה את הפוטנציאל הרוחני המלא שלה, שהגיעה לגאולה. הספר 'מהי סיינטולוגיה?' (עמ' 167) טוען "ברמה של Operating Thetan, האדם עוסק בנצחיות שלו עצמו כישות רוחנית. האדם עוסק בתטן עצמו ביחס לנצח ... ישנם מצבים גבוהים יותר מהמצב של אדם בן-תמותה".

XV.VI. תפקידים דתיים בסיינטולוגיה – האודיטור

ניתן לקבל שירותים דתיים בסיינטולוגיה דרך ארבעה גופים קשורים, שתפקידיהם משלימים זה את זה ובמידה מסוימת גם חופפים. בעלי משרה אלה הם האודיטור, מפקח המקרים, מפקח הקורסים והצ'פלין. תפקידו של האודיטור הוא בסיסי: אודיטינג הוא הטכניקה החיונית שבסופו של דבר תביא להשגת אותה צורת הארה שבאמצעותה האדם נגאל. האודיטור עובר הכשרה במיומנויות שאיתן הוא עוזר לאחרים, ועוזר להם לעזור לעצמם. "כל האודיטורים של סיינטולוגיה נדרשים להפוך ליועצים רוחניים מוסמכים" [מהי סיינטולוגיה? עמ' 526] וכל אודיטור עשה קורסי הכשרה שמכשירים אותו להיות יועץ רוחני, למרות שיתכן שהוא לא ישמש למעשה בתפקיד זה. האודיטור לומד לטפל בפרקליר המבקש את עזרתו בצורה הניטרלית והאובייקטיבית ביותר שניתן. בניגוד לכומר הווידוי בכנסייה הקתולית, האודיטור אינו מנהל את האודיטינג בהתאם להבנותיו הרוחניות והערכותו האישית לגבי צרכיו של הפרקליר, אלא פועל בפירוט לפי הנהלים שנקבעו. כל הדחיפה של הסיינטולוגיה היא לעבר חיסול המרכיבים המקריים, הלא צפויים והייחודיים מהשירותים התרפויטיים והרוחניים שלה. נעשה כל מאמץ להבטיח שרגשות האודיטור לא יפריעו לנהלים ולטכניקות של האודיטינג שנקבע להם סטנדרט אחיד. לפיכך, ייעוץ רוחני, במיוחד במצב של אודיטינג פְּרָסָה, נתפס כטכניקה הרבה יותר מדויקת ממה שבדרך כלל נחשב בכנסיות הקונבנציונליות, ותשומת לב רבה יותר ומדויקת יותר מוקדשת לטכניקה זו. עבור הסיינטולוגים, הייעוץ הרוחני אינו מוגדר כנתינת עצה אקראית שניתנת לפי שיקול דעת אישי או מיומנות שהיא שונה מאדם לאדם, אלא זו פעילות שיטתית ומבוקרת שמטרתה לקדם הארה עצמית וידע רוחני.

XVI.VI. תפקידים דתיים בסיינטולוגיה – מפקח המקרים

האחריות ליישום הנכון של נוהלי האודיטינג נמצאת בידיו של מפקח המקרים. אחד מתפקידיו החשובים ביותר של מפקח המקרים הוא לעבור בקפדנות על ההערות שהאודיטור רשם במהלך סשן האודיטינג הנידון. הערות אלו הן מאוד טכניות, ואינן מובנות אלא לאודיטור בעל הכשרה – והן כוללות הערות בנוגע לנוהלי האודיטינג שיושמו, התגובות שצוינו על האי-מיטר ואיך הפרקליר תפקד. הרשימות חייבות להיות שלמות מספיק כדי להראות שהתקדמותו הרוחנית של הפרקליר היא בהתאם לתורת הגאולה של הסיינטולוגיה. מפקח המקרים מסוגל להבין את ההערות הטכניות האלו מאחר שהוא עצמו אודיטור בעל הכשרה גבוהה שעבר הכשרה מקצועית נוספת כמפקח מקרים. הוא בודק שהאודיטינג נערך בהתאם לסטנדרטים שנקבעו, שהטכניקות יושמו בצורה נכונה, ושהפרקליר מתקדם בצורה הולמת. והיה והתרחשה טעות באודיטינג, מפקח המקרים מאתר ומתקן אותה. ייתכן שהוא ידרוש מאודיטור שטעה ללמוד מחדש את החומרים שיושמו באופן שגוי ולתרגל את הנוהל הנכון כדי לוודא שטעויות לא יישנו. אחרי כל סשן הוא מפרט את שלב האודיטינג הבא. מאחר שאנשים הם שונים זה מזה, כל מקרה נבדק באופן אישי כדי לקבוע את התהליכים המתאימים שיש ליישם וכדי להבטיח שהפרקליר מתקדם כראות במסלול הרוחני. לפיכך, תפקיד מפקח המקרים הוא להבטיח שהאודיטינג של סיינטולוגיה מתנהל ומבוקר כהלכה.

XVII.VI. תפקידים דתיים בסיינטולוגיה – מפקח הקורסים

תפקידו של מפקח הקורסים חיוני לעיסוק של סיינטולוגיה אפילו יותר מהאודיטור. מפקח הקורסים הוא זה שמכשיר אודיטורים לעמוד בסטנדרטים המחמירים שנקבעו על-ידי האברד. מפקח הקורסים הוא מומחה בטכניקות הלמידה שפותחו על-ידי האברד. הוא עבר הכשרה לזהות כל מכשול להבנה ולפתור כל קושי שהתלמיד של הספרות הסיינטולוגית עלול להיתקל בו. מפקח הקורסים מוודא שתלמיד של סיינטולוגיה תופס את תורת הסיינטולוגיה ובאמצעות תרגול התרגילים, שולט ביישומה. שלא כמו מפקחי כיתות לימוד אחרות, מפקח הקורסים אינו מרצה, וגם אינו מציע בשום אופן את פרשנותו לנושא. נקודה זו חשובה משום שהסיינטולוגים מאמינים שהתוצאות המושגות בסיינטולוגיה באות רק מביצוע מדויק של כתבי הסיינטולוגיה בדיוק כפי שנכתבו על-ידי האברד. תיאורים בעל-פה שמועברים מהמורה לתלמיד יגרמו באופן בלתי נמנע לשינוי בחומר המקורי, ולא משנה עד כמה לא בכוונה זה נעשה. לפיכך, מפקח הקורסים הוא בהכרח מומחה בזיהוי המצב כשתלמיד נתקל בבעיה, ובהדרכתו אל המקום שבו התלמיד יוכל בעצמו למצוא את הפתרון לה.

XVIII.VI. תפקידים דתיים בסיינטולוגיה – הצ'פלין

לכל אחד מהארגונים ומהמרכזים של סיינטולוגיה יש צ'פלין. הוא אודיטור בעל הכשרה, וקורס הייעוץ הרוחני הוא חלק חיוני מהכשרתו. קורס זה מציג את הסיינטולוגיה כדת, כאמצעי שדרכו בני אדם יכולים להגיע לגאולה. הוא כולל מבוא לתורתיהן של הדתות הגדולות בעולם; הכשרה בניהול שירותי דת וטקסים; לימוד עיקרי האמונה והתקנונים של סיינטולוגיה; והדרכה בטכנולוגיה של אתיקה ואודיטינג.

ייתכן שההיבט העיקרי של תפקיד הצ'פלין הוא זה של הייעוץ הרוחני, לא במובן הכללי שבו ניתן ייעוץ כזה במהלך האודיטינג, אלא במובן הנפוץ יותר של הקשבה לבעיות ולקשיים שבהם סיינטולוגים נתקלים בעת לימוד השליטה בתורות ובטכניקות של הדת. הצ'פלינים מבקשים להקל על הפעולות הארגוניות, ואם יש צורך, מבקשים לפרש עניינים מוסריים ואפילו ענייני משפחה בהתאם לעקרונות הסיינטולוגיה. בתפקידם בארגון סיינטולוגיה מסוים, הם מתנהגים בדומה לצ'פלין של בישוף בכנסייה הממוסדת. הצ'פלין משמש כעורך הטקס בטקסי המעבר המבוצעים בכנסייה (טקסי הענקת שם, נישואין והלוויות). בשירותי הדת השבועיים (שנערכים, מטעמי נוחות, בסוף השבוע), הצ'פלין מנהל את השירות הדתי, שלגביו הוא יכול להפעיל שיקול דעת כללי מסוים. במהלך השירות הדתי, הוא גם ממלא את תפקיד המטיף, בדומה ליועץ הרוחני הנון-קונפורמיסט, וכאן תפקידו הוא להסביר ולהבהיר (ולא לנאום). דבריו תמיד קשורים ישירות לתורת הסיינטולוגיה וליישום עקרונות האמונה.

XIX.VI. אמצעים טכניים לשאיפות רוחניות – דת ולא מדע

להבנת הפעילות של סיינטולוגיה ושל אנשי המקצוע הדתיים שלה, צריך להבין שסיינטולוגיה מאחדת אמצעים טכניים עם שאיפות רוחניות. הדגש שסיינטולוגיה שמה על טכניקה, השימוש שהיא עושה בשפה טכנית, וההקפדה שלה על נהלים שיטתיים ועל סדר מפורט אינם אמורים להסתיר את טבעם הרוחני של ענייניה המהותיים ואת הקשר שלהם לנושא הגאולה. סיינטולוגיה היא דת שעלתה בתקופה שנשלטת בידי המדע; שיטותיה נושאות את חותם התקופה שבה היא נוצרה. חלק מהתחייבותה הבסיסית של סיינטולוגיה הוא לרעיון שהאדם צריך לחשוב בצורה רציונלית ולשלוט ברגשותיו רבי-העוצמה אך המטרידים. רק בדרך זו אדם יוכל להשיג את הרצון החופשי המוחלט ואת הגדרתו העצמית שהסיינטולוגים מאמינים שהם זכותו והצורך שלו. כדי להגיע לגאולה, האדם חייב ליישם בצורה עקבית ויציבה נוסחאות שמנוסחות היטב. בדומה ל-'מדע הנוצרי', סיינטולוגיה מבקשת לעסוק בוודאיות. נראה שהשאיפות האולטימטיביות של סיינטולוגיה מתעלות מעל ההוכחה האמפירית, והאמונות של מאמיניה הן טרנסצנדנטיות, מטפיזיות ורוחניות, למרות שהדת מדגישה התנסות אישית בתור הנתיה לאמונה או לוודאות אישיות. האופי המדעי של השפה הסיינטולוגית אינו פוגם במעמדה ובעיסוקיה הדתיים.

VII. ניתוח סוציולוגי של התפתחות הסיינטולוגיה

I.VII. התפתחות הרעיונות של סיינטולוגיה – חיים קודמים

כבר מאמצע שנות ה-50 של המאה ה-20, האברד קלט שייתכן שלחיים קודמים ישנה חשיבות בהסברת בעיותיו של האדם. מוסד המחקר שהוא הקים באליזבת שבניו-ג'רזי הקדיש את עצמו באותה עת לחקר היתרונות האפשריים ב-"היזכרות" ב-"נסיבות המוות של גלגולים קודמים" [ג'וזף א' וינטר, 'דו"ח רופא על דיאנטיקה: תיאוריה ותרפיה', ניו-יורק: 1951, עמ' 189]. התעניינות זו התפתחה למחויבות החלטית

יותר בנוגע להשקפה שהתנסויות מזיקות שאירעו בחיים קודמים (וגם בשנים הראשונות של תקופת החיים הנוכחית) יצרו "אנגרמות" (התרשמויות או תמונות דמות מנטליות שמהוות את המיינד הריאקטיבי, שקשורות לכאב ולחוסר הכרה, ושגורמות מחלות, עכבות וכתוצאה מהן התנהגות לא-רציונלית). לפיכך היה צורך להרחיב את דיאנטיקה וסיינטולוגיה כדי לחסל את האנגרמות האלה, כמו גם את אלו שנוצרו על-ידי התנסויות מוקדמות יותר, בתקופת חייו הנוכחית של האדם.

II.VII. התפתחות הרעיונות של סיינטולוגיה – מדיאנטיקה לסיינטולוגיה

שיבוש זה של חיי הנפש בוטא, ברמה אחרת, כתטה, עולם המחשבה, שהפכה ל-"מעורבלת" על-ידי MEST. תפקיד האודיטינג היה לשחרר את התטה מהנטל הזה. מושג התטה לוטש גם ב-1951, כאשר הוא זוהה בתור "כוח החיים, élan vital (הינף חיוני), הרוח, הנפש" [ב-'מדע ההישרדות', I, עמ' 4]. בנקודה זאת, מערכת האמונה של האברד כפי הנראה הפכה למערכת לריפוי הנשמות. התפתחות זו נעשתה ברורה יותר כאשר, ב-1952, האברד יצא עם סיינטולוגיה, ומערכת אמונה חדשה זו, שהיא מורחבת ומקיפה יותר, שילבה בתוכה את דיאנטיקה, וסיפקה לה רציונל מטפיזי שנוסח בצורה מלאה יותר. התטה הפכה כעת לתטן, אנלוגיה ברורה יותר של הנפש, והממד הדתי של המערכת נעשה מפורש עכשיו. התטן נתפש בתור הזהות המהותית של האינדיבידואל, האדם עצמו (זה שמודע להיותו מודע), והתיאוריה של סיינטולוגיה סיפקה עתה את ההצדקה המטפיזית למשימה הגואלת של שחרור התטן מההשפעות המזיקות של חיים קודמים (הימצאות קודמת בגופי אדם).

III.VII. התפתחות הרעיונות של סיינטולוגיה – תטן וגוף

האדם אינו יכול לדבר על "התטן שלי" מאחר שבעיקרון האינדיבידואל הוא התטן שנמצא בתוך גוף; מבחינה זו, התטן נחשב לחשוב אפילו יותר מהנפש שמופיעה בפרשנות הנוצרית המקובלת. התטן נכנס לגוף (בזמן הלידה, אחריה או אפילו לפני) כשהוא מבקש לעצמו זהות. מבחינה זו, לסיינטולוגיה יש דמיון מסוים למושגים שמופיעים בתיאוריה הבודהיסטית של גלגול נשמות. עם זאת, האפיון שנותן האברד להקצאה מחדש של תטנים לגופים הוא מוגדר ומדויק יותר מאשר כל דבר שניתן למצוא בכתבי הקודש הבודהיסטיים.

IV.VII. גאולה קרובה וסופית

שאיפתו הראשונית של האודיטינג בסיינטולוגיה היא לשחרר את התטן מגבולות המיינד הריאקטיבי: השאיפה הסופית היא לשקם את התטן כדי שהוא יגיע למצב יציב שבו אין לו יותר מיינד ריאקטיבי. הוא נע מהתעסקות בשאיפה הקרובה והמיידיית של הישרדותו שלו (הדינמיקה הראשונה) אל הכרה הולכת ומתרחבת של אפשרויות הגאולה, ככל שהוא מזדהה יותר ויותר עם המשפחה, הקבוצות, המין

האנושי, עולם החי, היקום, מצבים רוחניים, ואינסוף או אלוהים. לפיכך, השאיפה הסופית של התטן שמתקדם דרך שמונה הדינמיקות היא השגת מצב דומה למצב אלוהי, שהסיינטולוגים מתייחסים אליו בתור "OT מלא" או "המצב הטבעי".

V.VII. תורת הגאולה של הסיינטולוגיה

מערכת זו היא כשלעצמה תורה של גאולה, דוקטרינה של הצלה. אם נראה שהמצב הסופי עולה על הגאולה המוצגת בדרך כלל בדת הנוצרית, זה מפני שתורות הגאולה עוסקות לעתים קרובות בגאולה הקרובה ולא בגאולה הסופית. גם בנצרות יש מושגים של האדם כיושר-משותף עם ישו, למרות שהאפשרות המוגבלת יותר של הנפש שמגיעה לבסוף לגן עדן סיפקה לעתים קרובות הן את הכנסייה והן את קהל מאמיניה. אף על פי כן, בתנועות מסוימות – המורמונים הם דוגמה אחת – מכירים בפירוש ברעיון שהאדם משיג את המעמד של אל. התנאים שבהם ניתן להשיג גאולה שונים בסיינטולוגיה, אולם ניתן לזהות בקלות בכתביה את הרעיון הממושך של הצלת הנפש. בעיסוק המעשי שלה מושם דגש על היעדים הקרובים של הצלת שפיותו של האדם, ריפוי הלחצים הנפשיים שלו ועזרה להתגברות על דיכאון, אך הם מוסברים על-ידי התייחסות לתורת הגאולה המתוארת לעיל.

VI.VII. קווי דמיון לבודהיזם ולאסכולת הסאנקיה

לדרכי הפעולה של החיים כפי שסיינטולוגיה מתארת אותן יש דמיון ניכר לאלו הכלולים הן בבודהיזם והן באסכולת הסאנקיה של ההינדואיזם. להצטברות של בנק ריאקטיבי במינד יש דמיון מסוים לרעיון הקארמה. למושג של חיים קודמים יש הרבה במשותף עם התיאוריות של גלגול נשמות בדתות המזרח. הרעיון של השגת גישה לרמות התודעה מצוי ביוגה (אסכולת היוגה קרובה מאוד לאסכולת הסאנקיה) ולפי האמונה היוגית מסוגל להשיג כוח על-טבעי.

VII.VII. הגאולה כאפשרות גלובלית וכאפשרות אינדיבידואלית

האפשרות הסופית של גאולה עבור התטן כוללת את הרעיון של הישרדות המין האנושי, עולם החי והעולם החומרי באמצעות הסיינטולוגיה. מרכיב זה של דאגה לחברה ולקוסמוס בהחלט קיים בסיינטולוגיה. הרעיון של "הפיכת הפלנטה לקליר" (יצירת "קלירים" – אנשים שנעשו נקיים לחלוטין מהמינד הריאקטיבי) הוצג כשאיפה. עם זאת, האברד שינה לעתים את הדגש וכתב "סיינטולוגיה אינה מעוניינת ב-'הצלת העולם' אלא בהפיכת אינדיבידואלים בעלי יכולת לבעלי יכולת רבה יותר על-ידי טיפול טכנולוגי סטנדרטי מדויק באינדיבידואל עצמו, שהוא הרוח". [אופייה של סיינטולוגיה, 1968, עמ' 5.] עם זאת, ייתכן שמה שמודגש כאן הוא שגאולת העולם תלויה בעצמה בגאולת התטנים האינדיבידואליים – דגש אוונגליסטי אופייני.

VIII.VII. המוסריות בסיינטולוגיה

לעתים עולה הרעיון שאחד ממאפייני הדת הוא לקבוע תקנון מוסרי, על אף שהדתות שונות מאוד זו מזו במידה שבה הן מחויבות לתקנון ספציפי של מוסריות. סיינטולוגיה החלה עם השאיפות הכלליות של שיפור הפוטנציאל של האינדיבידואל. בדגש שהיא שמה על החופש, היא אימצה גישה חופשית יותר למוסריות מאשר הגישה שמתבטאת בכנסיות הנוצריות המסורתיות. עם זאת, כבר מראשית חשיפתה של דיאנטיקה, האברד הבהיר שהאינדיבידואל אחראי למגבלותיו האישיות, שתטן הוא טוב ביסודו והוא יקטין את כוחו כאשר הוא עלול לבצע מעשים מזיקים נוספים. הדגש של אודיטינג בא גם כדי לדרוש שהאינדיבידואל יתמודד עם בעיות וייקח אחריות לרווחתו האישית. הוא חייב להכיר ב-"מעשי העבירה" (מעשים מזיקים) שהוא ביצע הן בתקופת חייו הנוכחית והן בחייו הקודמים.

בספר חשוב, 'מבוא לאתיקה של סיינטולוגיה', ל. רון האברד קבע את הסטנדרטים האתיים הנדרשים מסיינטולוג, והבהיר שמחויבות לאתיקה היא עיקרון הכרחי לאמונה. שאיפת האינדיבידואל היא הישרדות – כלומר, הישרדות בכל שמונה הדינמיקות, החל מדאגה לאדם עצמו ולמשפחה וכלה בדאגה לדחף לעבר הקיום כאינסוף, מה שנקרא דינמיקת אלוהים [ראה פסקה IX.VI]. הישרדות, כמושג של סיינטולוגיה, תואמת את העניין הכללי של כל הדתות – גאולה. פעולה אתית נחשבת להתנהגות רציונלית שמובילה אל היעד הזה. לפיכך, האברד שם דגש על הצורך של האינדיבידואל להשתמש בסטנדרטים אתיים בהתנהגותו ולהתנהג בצורה רציונלית אם הוא רוצה להשיג את גאולתו האישית ולסייע לגאולת המין האנושי כולו. לכן, בדרכים שמקבילות למחויבות האנוכית של הבודהיסט לפעולות טובות כדרך לשיפור הקארמה העתידית שלו, כך מצווה הסיינטולוג להתנהג בצורה רציונלית – כלומר, בצורה אתית – למען השגת הישרדות, לעצמו ולמען התחומים ההולכים ומתרחבים הכלולים בשמונה הדינמיקות. האברד כתב "אתיקה היא הפעולות שאדם נוקט על עצמו כדי להשיג הישרדות אופטימלית עבור עצמו ואחרים בכל הדינמיקות. פעולות אתיות הן פעולות הישרדותיות. ללא השימוש באתיקה לא נשרוד" [עמ' 19]. הישרדות איננה רק הישרדות. ליתר דיוק, היא הישרדות במצב הולם. "הישרדות נמדדת לפי הנאה" [עמ' 31]. לפיכך, כמו בנצרות, הגאולה כוללת מצב של אושר. אבל "לב נקי וניקיון כפיים הם הדרך היחידה להשיג אושר והישרדות" [עמ' 28]; לכן, למעשה, השגת הישרדות דורשת את השמירה על סטנדרטים מוסריים. האברד כתב "באשר לאידיאלים, לכנות, לאהבתו של האדם לזולתו, לא ניתן למצוא הישרדות טובה עבור היחיד או הרבים כשהדברים האלה לא קיימים" [עמ' 24]. האתיקה של סיינטולוגיה כוללת תקנונים מוסריים, אך מתקדמת עוד צעד וקובעת את הרציונליות החיונית של האתיקה של סיינטולוגיה, שיישומה נחשב לדרך היחידה שבה ניתן לתקן את המצב המתדרדר של המוסריות בימינו ואת הפעילויות של אנשים בעלי אישיות אנטי-חברתית וכך לגאול את המין האנושי.

ב-1981, האברד ניסח סדרה של עיקרים מוסריים, שנאמר עליהם שהם מבוססים על הגיון בריא. הוא תיאר את החוברת שבה הם הוצגו בתור "עבודה נפרדת ... אינה מהווה חלק משום תורה דתית", והתכוון שהם יופצו בקנה מידה נרחב כפתרון לסטנדרטים המוסריים המתדרדרים של החברה המודרנית; אבל הסיינטולוגים אימצו את התקנון המוסרי הזה כחלק מהדת. התקנון המוסרי הזה משתקף במידה רבה בעקרונותיו הן בעשרת הדיברות והן בעיקרים אחרים של המוסריות הנוצרית, שמנוסחים בשפה מודרנית

ועם התוספת של הסבר חברתי, תפקודי ופרגמטי לגבי רבים מהעקרונות המוצגים. התקנון אוסר רצח; גניבה; אי אמירת האמת; כל המעשים הלא חוקיים; גרימת נזק לאנשים בעלי רצון טוב; והוא מצווה, בין היתר, נאמנות לבני הזוג לסקס; כבוד להורים; עזרה לילדים; איפוק; תמיכה בממשלה צודקת; מילוי התחייבויות; כבוד לאמונותיהם הדתיות של אחרים; דאגה לבריאות ולסביבה; חריצות ומיומנות. הוא כולל, הן במונחים שליליים והן במונחים חיוביים, גרסה של כלל הזהב שמתורגם לעתים קרובות במסורות הנוצריות בתור: "מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך". החוברת דוחקת בקוראים להגיש עותקים לכל האחרים שהקורא מעוניין באושרם ובהישרדותם.

IX.VII. הטענות הדתיות של סיינטולוגיה

למרות המרכיבים השונים המתוארים לעיל שנוגעים לדת, לא נטען בראשית דרכה של סיינטולוגיה שהיא דת. אפילו כאשר, ב-1954, נוסדו שלוש כנסיות של סיינטולוגיה (בשמות שונים מעט זה מזה), ההשלכות הדתיות של סיינטולוגיה עדיין לא נבחנו במלואן. עם זאת, האברד טען שלסינטולוגיה יש יעדים דתיים. הוא כתב "סיינטולוגיה השיגה את השאיפה של דת אשר באה לידי ביטוי בכל ההיסטוריה הכתובה של האדם: שחרור הנפש על-ידי חוכמה. זוהי דת הרבה יותר אינטלקטואלית מזו שהיתה ידועה למערב עד שנת 1950. אם אנחנו, ללא תרפיה, פשוט נלמד את האמיתות שלנו, נביא תרבות למערב בִּרְבִּירי" [יצירת היכולת האנושית, עמ' 417]. ללא ספק, האברד ראה בנצרות מבחינות מסוימות דת פחות מתקדמת מהבודהיזם, כשהוא מתייחס ליום הדין הנוצרי בתור "... פרשנות ברברית למה שגוטאמא בודהא דיבר עליו, השחרור של הנפש ממחזור הלידה והמוות" [הרצאות פניקס, 1968, עמ' 29-30]. סיינטולוגיה עצמה היתה דת "במובן העתיק ביותר והמלא ביותר של המילה" (שם, עמ' 35). בספר 'אופייה של סיינטולוגיה', 1968, האברד חזר והדגיש כמה מהנקודות הקודמות האלו, וטען שהרקע של סיינטולוגיה כולל את הוודות, הטאו, בודהא, העברים וישו, וכן מספר פילוסופים. סיינטולוגיה "הביאה את הטכנולוגיה הדתית הראשונה כדי להתגבר על הפיגור המוחץ של הזנחה רוחנית" [עמ' 10], והוא ראה בה כמשלבת את הכנות והדיוק של גוטאמא בודהא עם המעשיות הפרודוקטיביות הרציניות של הנרי פורד [עמ' 12]. הוא ראה באודיטור משהו בעל הכשרה בטכנולוגיה של אודיטינג, וראה בהכשרה הסיינטולוגית השכלה דתית.

X.VII. ל. רון האברד כמנהיג דתי

לעתים נשמעת הטענה (מצד המאמינים שלהם אם לא מצידם הם) שמייסדיהן של תנועות דתיות הם אמצעי התגלות מיוחדים שדרכם הישות העליונה מבטאת את עצמה. הצורה הנבואית הזו של מנהיגות דתית מאפיינת תנועות במסורת היהודית-נוצרית-מוסלמית, אולם במסורת ההינדו-בודהיסטית רואים במנהיג בדרך כלל מורה שמטיב עם מאמיניו בהצביעו עבורם על הדרך להארה שבה הוא פסע בעצמו. האברד מתאים הרבה יותר למודל השני. הוא מוצג כמורה אשר, במקום שאמיתות הדת יתגלו לו, אומרים שהוא גילה באמצעות מחקר מדעי עובדות המציינות עיסוקים תרפויטיים מסוימים ומאגר ידע מטפיזי שמסביר את קיומו הגבוה יותר של האדם ואת גורלו האולטימטיבי. עבודות הסיינטולוגיה של ימינו מפתחות תדמית של האברד, המתואר ללא היסוס כגאון, בסגנון ביוגרפיות של דברי שבח הנכתבות לצורך שיפור המוניטין ומהללות את ההתנסות הייחודית של נביאים, גורואים ומייסדים

של תנועות דתיות [לדוגמה, 'מהי סיינטולוגיה?'] עמ' 83-137]. במסורת הנוצרית, מנהיגים דתיים שתפקידם והמוניטין המהולל שלהם דומים לאלה של האברד בסיינטולוגיה הם מרי בייקר אדי, מייסדת כנסיית המדע הנוצרי, ומנהיגי התנועות השונות של 'המחשבה החדשה' מסוף המאה ה-19 ומתחילת המאה ה-20.

XI.VII. דת וארגון הכנסייה

אין זה הכרחי בשום אופן שדת או מערכת דתית תתארגן ככנסייה. המרכיבים הרוחניים בתוכנית של סיינטולוגיה היו קיימים לפני שהתנועה הקימה ארגונים, ומרכיבים אלו, בכללותם, בהחלט מצדיקים את הגדרתה של מערכת האמונות של סיינטולוגיה כדת. אך אפילו אם הארגון ככנסייה היה הקריטריון לדת, סיינטולוגיה עומדת במבחן זה. בשנות ה-50 של המאה ה-20 הוקמה הכנסייה ונוסחו עיקרי האמונה, ונקבעה מתכונתם של טקסים מסוימים. עיקרי האמונה והטקסים ניסחו רשמית את ההתחייבויות המונחות ביסוד מערכת האמונה של הסיינטולוגיה. המבנה הכנסייתי של סיינטולוגיה הוא היררכי ומשקף מערכת הדרגתית של למידה והארה רוחנית הדרושות כדי לשלוט היטב בתורתה. ארגונים ברמה נמוכה יותר מנוהלים כמרכזים ונחשבים לסוכנויות אוונגליסטיות. הארגונים ברמות הנמוכות יותר עוסקים במה שניתן לתאר כהכשרה בסיסית של יועצים רוחניים שמובילה להסמכה, ומשרתים את חברי הקהילות המקומיות. רובד זה של המבנה הארגוני מהווה את לב המערכת. מעל לרמה זו נמצאים דרגים ארגוניים גבוהים יותר שעוסקים בהכשרה מתקדמת של אודיטורים ובאודיטינג. הארגונים ברמה הגבוהה יותר מספקים הדרכה למוסדות ברמה הנמוכה יותר. במקביל למבנה זה, הכנסייה פיתחה מסגרת של יועצים רוחניים מתנדבים מבין חברי הקהילה שעוברים הכשרה לעבודה חברתית וקהילתית. מסגרת זו עצמה מאורגנת בצורה היררכית, כאשר כל שלב מצוין על-ידי סיום ההכשרה של קורסי תעודה. ברמות הנמוכות יותר של הסמכה, היועצים הרוחניים המתנדבים עוסקים, בין השאר, בביקור בבתי-סוהר ובבתי-חולים, בעוד שהיועצים הרוחניים ברמה הגבוהה יותר מבקשים להקים קהילות של סיינטולוגים, כאשר יש הצדקה לכך. למבנה הכנסייתי הכולל הפורמאלי יש דמיון מסוים לזה של הזרמים הדתיים הנוצריים, למרות השוני בתורה ובעיסוקים הדתיים. מסגרת היועצים הרוחניים המתנדבים מקבילה במידת מה לתפקיד הדיאקון הקהילתי בכנסייה האנגליקנית ובכנסיות אחרות.

XII.VII. עיקרי האמונה של סיינטולוגיה

בספר 'טקסי הכנסייה המייסדת של סיינטולוגיה', 1966, הוסבר ש-"בטקס של דת הסיינטולוגיה אנחנו לא משתמשים בתפילות, בגישות של דבקות דתית או באיומים בשליחה לגיהנום. אנחנו משתמשים בעובדות, באמיתות, בהבנות שהתגלו במדע הסיינטולוגיה" [עמ' 7]. עיקרי האמונה של דת הסיינטולוגיה מקדישים תשומת לב רבה לזכויות אנוש. הם מכריזים על האמונה שבני אדם נבראו שווים, ושיש להם זכויות לבחור את התחומים הדתיים שלהם ולעסוק בהם; שיש להם זכויות לחיות את חייהם; להיות שפויים; להגן ו-"ליצור, לבחור, לסייע או לתמוך בארגונים, בדתות ובממשלות שלהם" ו-"לחשוב בחופשיות, לדבר בחופשיות, לכתוב בחופשיות את דעותיהם שלהם...". הם גם מכריזים על האמונה ש-"אין לנתק מהדת את לימוד המינד והריפוי של מחלות שמקורן נפשי, ואין להתעלם מהם בתחומים שאינם דתיים".

הם טוענים "שהאדם הוא טוב ביסודו ; שהוא מבקש לשרוד ; שהישרדותו תלויה בו עצמו ובזולתו, ובהשגת אחווה עם היקום". הם גם מכריזים ש-"אנו, בני הדת, מאמינים שחוקי האל אוסרים על האדם להרוס את בני מינו ; להרוס את שפיותו של אחר ; להרוס או לשעבד את נפשו של אחר ; להרוס או להפחית את הישרדותם של בני לווייתו או של קבוצתו. ואנו, בני הדת, מאמינים שהנפש יכולה להינצל ושהנפש לבדה עשויה להציל או לרפא את הגוף".

XIII.VII. טקסי הסיינטולוגיה

בעוד שטקסי החתונה וההלוויה של הדת הם במידת מה לא קונבנציונליים, הם אינם שונים באופן קיצוני מהנהוג בחברה המערבית. טקסי ההטבלה, שנקראים בסיינטולוגיה טקסי "הענקת שם" מסורים בצורה מוגדרת יותר לעקרונות של מערכת האמונה הסיינטולוגית. מטרתם היא לסייע לתטן שלאחרונה נטל לעצמו את הגוף המסוים הזה. האמונה היא שבזמן נטילת הגוף החדש, התטן אינו מודע לזהותו, וטקס הענקת השם הוא דרך לעזור לתטן ללמוד את זהות גופו החדש, מיהם הורי הגוף הזה ומיהם הסנדקים שיסייעו לישות החדשה. לפיכך, טקס זה הוא סוג של טקס התמצאות, שנמצא בהתאמה מלאה עם המטפיזיקה של סיינטולוגיה.

VIII. תפיסות של סגידה וגאולה

I.VIII. סגידה – מושג משתנה

דתות תיאיסטיות – וביניהן הנצרות המסורתית – מייחסות חשיבות לסגידה, הכוללת ביטוי פורמאלי של יראת כבוד והערכה לאל, ענווה, כניעה לאותו אל, תפילה (תקשורת עם האל), דברי הלל והודיה על מעשיו. (תפיסות עתיקות יותר של סגידה כללו גם הקרבת קורבנות – חיות או בני אדם – ומעשים של ריצוי כלפי אל קנאי או נוקם. אולם מושגי הסגידה השתנו, וצורות עתיקות יותר של סגידה, שבעבר נחשבו להכרחיים, נחשבים היום לבלתי חוקיים. מושג הסגידה משתנה בתקופתו, הן בכנסיות המסורתיות והן בקרב תנועות חדשות.) התפיסה המסורתית של סגידה קשורה בדרך כלל להנחת קיומו של אל (או אלים) או פרסונה שהם מושא הגישות והפעולות הסוגדות. הגדרה זו של סגידה, התואמת להגדרות שבהן השתמשו בתביעות משפטיות שנערכו לאחרונה באנגליה, מבוססת בצורה צרה על דגם העיסוק הדתי במסורת היהודית-נוצרית-מוסלמית. אולם כפי שניתן לראות בעדויות אמפיריות, סגידה במובן זה אינה קיימת בכל הדתות, וכאשר היא קיימת, היא מתבטאת בווריאציות משמעותיות, שכמה מהן מפורטות להלן.

II.VIII. וריאציות בסגידה – בודהיזם התרואדה

דוגמה ראשונה: בודהיזם התרואדה – בצורתו הטהורה – וכן מספר דתות אחרות, מניחים לא שקיים אל עליון, אלא שקיים חוק או עיקרון מוחלט שאינו דורש וגם אינו תלוי ביראת הכבוד, דברי ההלל או

הסגידה של המאמינים. בדרך כלל מקובל שקיומו של אל אינו מהווה תנאי בל יעבור לקיומה של דת, ולפיכך – אם נקבל מושג זה – חייבים לאמץ הגדרה של סגידה שהיא רחבה יותר מזו שקבועה במסורת הנוצרית.

III.VIII. וריאציות בסגידה – בודהיזם ניצ'ירן

דוגמה שנייה: ישנן תנועות דתיות, הנמצאות לדוגמה בבודהיזם ניצ'ירן, השוללות ישויות עליונות אך דורשות את הסגידה לחפץ. הבודהיסטים של סוקה גקאי, תנועה של כ-15 מיליון מאמינים, כ-6,000 מתוכם בבריטניה, סוגד לגוהונזון, מנדלה שעליה חקוקים הסמלים החיוניים או הנוסחאות החיוניות של אמת מוחלטת. בסגידתם לגוהונזון, הבודהיסטים האלו מצפים ממנו לברכות. כך, משהו שדומה למושג הסגידה, כפי שהוא מובן בהקשרים הנוצריים, עשוי להתקיים אפילו כאשר קיומה של ישות עליונה נשלל מפורשות.

IV.VIII. וריאציות בסגידה – הקווייקרים

דוגמה שלישית: אפילו בתוך המסורת הנוצרית הרחבה, גישות של יראת כבוד וענווה אין פירושן צורות התנהגות ספציפיות כגון אלו שיש לקיימן בשירותי דת אורתודוקסיים, קתוליים או אנגליקניים, שבהם המאמינים עשויים להשתחוות, לכרוע או להשתטח, לבטא מילות הלל, הודיה וברכה, ולבקש, באמצעות תחנונים, לזכות בברכה בחזרה. בקרב הנצרות ישנן תנועות רבות שלהן נהגים שונים: דוגמה טובה לכך הם הקווייקרים. הקווייקרים נפגשים באווירה של יראת כבוד, אבל אינם עוסקים במעשים פורמאליים של סגידה כגון תפילות קבועות או מדוברות, שירת מזמורים או קריאה קצובה של מזמורי תהילים. לעתים קרובות הם מנהלים את כל פגישתם בדממה.

V.VIII. וריאציות בסגידה – המדע הנוצרי

דוגמה רביעית: בתוך הנצרות היתה נטייה, הן בכנסיות שנוסדו לפני זמן רב והן במגוון קבוצות שקמו רק לאחרונה, לבטא את רעיון האל במונחים שהולכים ונעשים מופשטים יותר. מאחר שמספר תיאולוגים מודרניים חשובים הגדירו מחדש את תפיסות האלוהים, לעתים קרובות תוך ביטול רעיון האלוהים כאדם [ראה לעיל, פסקה III.IV], תפיסות ישנות יותר של סגידה נראות עתה כאנכרוניסטיות לאנשים מסוימים. משאלי דעת קהל מגלים שחלק הולך וגדל מאלה המאמינים באלוהים אינם מאמינים שאלוהים הוא אדם, אלא טוענים שאלוהים הוא כוח. בתנועות דתיות שקמו לאחרונה, ישנן לעתים קרובות צורות של "סגידה" שהותאמו לרעיונות המודרניים יותר והמופשטים יותר של האל. דוגמה אחת לכך היא 'המדע הנוצרי'. מאחר שלתנועה זו, שקדמה לסיינטולוגיה בשבעים שנה, יש מאפיינים דומים לסיינטולוגיה, ומאחר שהמדע הנוצרי הוכר כבר מזמן כדת, יש מקום לנתח כאן ביתר הרחבה את גישתו לסגידה. במדע הנוצרי, אלוהים מוגדר בתור "עיקרון", "חיים", "אמת", "אהבה", "מיינד", "רוח", "נפש". מונחים מופשטים ולא אישיים אלו אינם מחייבים צורות ביטוי של כניעה והערכה, ולנטיות כאלו מוענק רק ביטוי מוגבל בשירותי הדת של המדע הנוצרי. דעותיה של מרי בייקר אדי (מייסדת המדע הנוצרי) על סגידה

מיוצגות במובאות הבאות מתוך ספר הלימוד שלה, Science and Health with Key to the Scriptures, (ימדע ובריאות עם מפתח לכתבי הקודש):

תפילה בקול לעולם אינה יכולה לעשות את העבודה של הבנה רוחנית ... תפילות ארוכות, אמונות תפלות ועיקרי אמונה מקצצים את כנפי האהבה החזקות ומלבישים את הדת בצורות אנושיות. כל מה שהופך את הסגידה לדבר חומרי מעכב את צמיחתו הרוחנית של האדם ומונע ממנו להפגין את יכולתו לתקן טעויות. [עמ' 4-5]

האם אתה מקיים את 'ואהבת את יהוה אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך'? מצווה זו כוללת הרבה, אפילו את הוויתור על כל תחושה שהיא גשמית גרידא, על כל ביטוי חיבה, ועל סגידה. [עמ' 9]

ההיסטוריה של ישו יצרה לוח שנה חדש שאנו קוראים לו עידן הנצרות; אך הוא לא קבע שום טקסי סגידה. [עמ' 20]

עצוב שהביטוי עבודת האל קיבל כעת משמעות כל-כך כללית של סגידה פומבית במקום מעשים יומיומיים. [עמ' 40]

אנחנו סוגדים בצורה רוחנית רק כשאנחנו מפסיקים לעבוד בצורה חומרית. דבקות רוחנית היא נשמתה של הנצרות. סגידה דרך האמצעי של חומר היא עבודת אלילים. טקסים יהודיים ואחרים הם הסוגים והצללים של סגידה אמיתית. [עמ' 140]

בני ישראל ריכזו את מחשבתם בחומר בניסיונם לסגוד לרוחני. עבורם חומר היה מהות והרוח היתה צל. הם חשבו לסגוד לרוח מנקודת מבט חומרית, אך זה היה בלתי אפשרי. ייתכן שהם פנו ליהוה אך תפילתם לא הביאה כל הוכחה לכך שהיא נשמעה מפני שהם לא הבינו את אלוהים מספיק כדי שהוא יוכל להפגין את יכולתו לרפא. [עמ' 351]

למרות שחברי המדע הנוצרי משתמשים ב-'תפילת האל' בקהילותיהם, תפילה זו מתורגמת למספר הצהרות בהתאם לתורתה של אדי. תפילה דוממת במדע הנוצרי היא הצהרה של "אמיתות", לא של תחנונים; אלוהים הוא "עיקרון" שיש להמחישו, לא "ישות" שיש להשקיטה או לרצותה. מכאן הסגידה במדע הנוצרי שונה בצורתה, באווירתה ובהתבטאותה מסגידה בכנסיות מסורתיות.

VI.VIII. סגידה מוגדרת על פי יעדיה, לא על פי צורותיה

אם לוקחים בחשבון את כל הראיות האמפיריות המתאימות, הרי שההערות שלעיל על הווריאציות בסגידה מעידות על הצורך בהגדרה הרבה יותר רחבה של סגידה מההגדרה שמוגבלת להשערות של מסורת מסוימת אחת או תלויה בה. הצורות המקובלות בכנסיות הנוצריות אינן ממצות את כל האופנים השונים

שבהם מתקיימת ויכולה להתקיים סגידה (אפילו בקרב הכנסיות הנוצריות עצמן). חייבים להבחין בין הצורות החיצוניות של סגידה (שעשויות להיות ספציפיות, מקומיות, איזוריות או לאומיות) לבין מטרות הסגידה, שאנחנו יכולים לייצגן כאוניברסליות. מטרת הסגידה היא לבסס יחסי קרבה בין החסיד לבין המוחלט העל-טבעי (ישות, אובייקט, חוק, עיקרון, ממד, "בסיס ההווה", או "עניין") בכל דרך שבה המוחלט נתפס על-ידי הגוף הדתי שאליו משתייך החסיד, בתקווה להשגה המוחלטת של גאולה או הארה. ההדגשה שהמאפיין המגדיר של סגידה טמון במטרתה חושפת את היחסיות התרבותית של הצורות השונות שהסגידה לובשת. ברגע שהסגידה מוגדרת על-ידי התייחסות ליעדיה, אנחנו יכולים להבין תפיסות שונות של המוחלט, החל מאלילים וכלה בחוקים טרנסצנדנטיים. לפיכך, עבודת אלילים היא סגידה לישות עריצה המעניקה חסדים או מענישה ופוגעת; הסגידה לאל אנתרופומורפי מדגישה יותר קשר של אמון, אך גם תלות. סגידה לתפיסות מתוחכמות יותר של ישות עליונה שמה פחות דגש על הפגיעות הרגשית של האל, ומדגישה את החיפוש אחר הרמוניה של נטיות התנהגותיות שתואמות לעקרונות אתיים כלליים יותר; סגידה לאמיתות, לחוק או לממד מוחלטים ומופשטים לגמרי נוטה להתרכז בהפצת הידע, בהשגת הארה ובהגשמת הפוטנציאל האנושי במלואו. כל השאיפות האלו שמוגדרות בצורות שונות עשויות להיחשב לחלק מחיפוש האדם אחר גאולה, ולא משנה עד כמה שונה עשויה להיות תפיסת הגאולה עצמה. יראת כבוד למוחלט, ל-"בסיס ההווה" של האדם, על כל תיאוריו, היא תכונה כללית של הכבוד והעניין בחיים, שאינם תלויים בנורמות או בצורות התנהגות שהן ספציפיות לתרבות כלשהי.

VII. VIII. התדרדרות הנוסח הפואטי של הסגידה

בחברות מרובות-דתות, חייבים להגדיר את המושג של מה מהווה סגידה במונחים מופשטים אם השונות של הדת אמורה לזכות בהכרה כדין. המגמות הנמשכות לאחרונה בדתות הן לעבר ביטוי מופשט ואוניברסלי יותר. זה נכון לא רק לגבי התיאולוגים העיקריים ובקרב אנשי הדת, אלא זה גם ברור בקרב תנועות דתיות חדשות רבות. בעידן מדעי וטכנולוגי, תפיסת האל או תפיסת המוחלט בעיני האדם נוטה להיות מובנת במונחים שהם עצמם תואמים יותר להתנסות מדעית וטכנית, למרות שסוג זה של שפה והמשגה מנוגד לתדמית הפואטית המסורתית שהיתה אופיינית בעבר לביטוי הדתי. הנוסח הפואטי ננטש בעקביות לא רק בתנועות חדשות, אלא גם בכנסיות המסורתיות לכאורה, כפי שניתן לראות ברפורמות הליטורגיות של הכנסייה הקתולית מאז ועידת הוותיקן השנייה, ובהחלפת 'ספר התפילות' של הכנסייה האנגליקנית בצורות ביטוי פרוזאיות שמשתמשות בשפה מדוברת ועממית יותר. פרט לכנסיות אלו, בתנועות שאין בהן מחויבות אפילו לזכר של כבוד למסורת, יצירת שפה חדשה וצורות ליטורגיות חדשות זכתה לחירות גדולה עוד יותר. בין התנועות האלה נמצאת הסיינטולוגיה.

VIII. VIII. תקשורת כסגידה

סיינטולוגיה מציגה תפיסה מופשטת לגמרי של הישות העליונה, בתור "הדינמיקה השמינית". הסיינטולוגים מבקשים להרחיב את מודעותם ואת הבנתם כך שיכללו את כל ממדי הקיום, במטרה לסייע לישות העליונה (או האינסוף) ולהיות חלק מהשרדותה. הסיינטולוגים מוקירים את החיים, ומכירים באלוהים כבסיס הווה מוחלט, אולם הכרה זו אינה כוללת צורות התנהגות ספציפיות שדומות לאותם מעשים הנחשבים

ל-"סגידה" בכנסיות הנוצריות המסורתיות. סיינטולוגיה היא תנועה שמאגדת אנשים שבאים מרקעים דתיים שונים; דבר זה מדגיש תפיסות חדשות של בריאה ויצירה, של משמעות החיים ושל גאולה; ותורתה משתמשת בכמה מהמסורות הדתיות הגדולות כמו גם במגמות מדעיות רחבות. לפיכך זה בהחלט מתאים שסיינטולוגיה תציג את התיאוריות שלה במונחים מופשטים ואוניברסליים, ותפיסת הסגידה שלה מתאימה להשקפות אלו. העמדה הכללית בוטאה באופן הבא: "בסיינטולוגיה, אנחנו מגדירים סגידה במונחים של תקשורת. האדם הסוגד באפקטיביות יהיה זה שחושב שהוא מסוגל לגשר על המרחק הנדרש כדי לתקשר עם הישות העליונה" [סיינטולוגיה כדת, עמ' 30].

מהות הסיינטולוגיה היא הבנה באמצעות תקשורת – תקשורת עם עברו של התטן ועם הסביבה, ובמובן זה ניתן לדמות אותה לתקשורת שמתרחשת בסגידה הנוצרית, התקשורת שהאדם מבקש ליצור עם האל בתפילה ובטקס האוכריסטיה (טקס הלחם והיין), שכפי שמנסחות זאת הכנסיות המסורתיות, הוא אכן מתנהג כ-"communicant" (כפל משמעות של מישוהו שמתקשר וגם מישוהו שאוכל את לחם הקודש). המטרה היא בעיקרה זהה – טיהור האינדיבידואל, שיקום נשמתו כחלק מתהליך הגאולה ארוך-הטווח. בסיינטולוגיה קיימות שתי צורות של תקשורת מסוג זה – אודיטינג והכשרה.

אודיטינג, שמתרחש כתקשורת אישית של האינדיבידואל עם עברו (כתטן), מתבצע בתיווכו של האודיטור ובעזרת האי-מיטר, אך הוא במהותו תהליך של הבאת האינדיבידואל ליחסי קרבה טובים יותר עם העצמי האמיתי והמקורי שלו, ומבחינה זו התהליך מבקש ליצור מגע בינו לבין ממשות רוחנית בסיסית.

ההכשרה בכתבי הסיינטולוגיה היא תקשורת עם אמיתות היסוד ועם בסיס הקיום. דרך הבנה מוגברת האדם מבקש לתקשר בצורה טובה יותר עם העצמי הבסיסי שלו, עם אחרים ועם כל החיים. גם פעולות אלו חולקות מרכיבים אופייניים לסגידה, גם אם היבטים כמו הערצה (של אלוהות), התעסקות ארכאית בריצוי האל והנהלים העתיקים של תחנונים מוחלפים בהקשר המודרני הזה.

IX.VIII. שאיפת ההישרדות של סיינטולוגיה

מונח המפתח המגלה את מטרת השירותים הדתיים הנערכים בקפלה של סיינטולוגיה הוא "הישרדות", מושג שמודגש שוב ושוב בספרות של סיינטולוגיה. עם זאת, "הישרדות" היא רק מילה נרדפת מודרנית למושג הדתי העתיק של "גאולה", וגאולה היא היעד הראשי של סגידה בכל הדתות, ביסוס יחסי קרבה בין אלוהות בעלת עוצמה לבין חסיד שתלוי בה, שיובילו להפחתה או לביטול של התנסויות מטרידות ורעות, ולהכפלת היתרונות ששיאם ביתרון הסופי של המשכת החיים. סיינטולוגיה עוסקת בגאולת התטן, שחרורו מהמעמסה של חומר, אנרגיה, מרחב וזמן, ובטווח הזמן הקרוב יותר, ביכולתו להתגבר על מגבלות גופניות ועל תהפוכות חיי היומיום. התטן, בתור המהות העל-אנושית, או הנפש, היה קיים לפני הגוף הפיזי ועתיד לשרוד אחריו. הישרדות זו קשורה בסופו של דבר להישרדות הדינמיקה השמינית, הישות העליונה, ולשירותי הסיינטולוגיה של אודיטינג והכשרה המיועדים להגביר את המודעות לממשות המוחלטת הזו. לפיכך העיסוק הוא הזדמנות למשתתפים לחדש ולחזק את יכולתם להבין את העל-טבעי. במובן הרחב שחקרנו לעיל, זוהי הזדמנות לסגידה ולהארה.

X.VIII. אודיטינג והכשרה

הפעילויות העיקריות של סיינטולוגיה הן אודיטינג והכשרה. אלו האמצעים המובילים לגאולה רוחנית. רק באמצעותם יכול התטן – כלומר, האינדיבידואל – להשתחרר ולהשיג את המצב הרוחני של היותו "בעמדת גרימה" על החיים ועל העולם החומרי. האודיטינג, שבו האינדיבידואל מתמודד עם הכאב והטראומות של עברו האישי, עוזר לו לבסס שליטה בחייו ומשחרר אותו מהדחפים האי-רציונליים של המיינד הריאקטיבי. לפיכך, ניתן לומר שבתהליך האודיטינג, הפרקליר יוצא למסע רוחני בחיפוש אחר גאולה, עם הישגים שמתווספים זה לזה, ושמוביל בסופו של דבר למצב שבו התטן מפסיק להיות "מעורבל" בתוך מצבים חומריים (MEST). למרות השוני שעשוי להיות בצורות החיצוניות ובפרטי הדוקטרינות, מסע חיפוש רוחני כזה שבסופו המוחלט מצפה הגאולה הוא העיסוק המכריע של כל הדתות המתקדמות בעולם.

ההכשרה מיועדת לתקשר חוכמה לכל מי שמבקש הארה, וכן לאלו שעוסקים בעזרה לאחרים במאמצייהם להשיג גאולה. חלק הכרחי בתהליכים האלו הוא הדרישה שהאינדיבידואל יתמודד עם התנסויות העבר הכאובות שלו ויתגבר על הנטייה להטיל את האשמה בכישלונותיו על אחרים. הכשרה למטרה זו מושגת דרך סדרה של קורסים מדורגים באופן היררכי שבהם התלמיד לומד ומשכלל את טכניקות האודיטינג אשר, כשהסטנדרט המתאים מושג, יהיה אפקטיבי באופן מעשי על כל פרקליר, על פי האמונה. ההכשרה מאורגנת כתוכנית אינטנסיבית, וכל מי שזכה לראות את המסירות המרוכזת של אלו שעוברים קורסי הכשרה, כפי שראיתי אני בביקוריי בכנסיית הסיינטולוגיה באחוזת סיינט-היל, לא יוכל שלא להתרשם מהרצינות ומהדבקות במטרה שהופגנו ללא יוצא מן הכלל על-ידי התלמידים, רצינות ודבקות שהן כמובן מחויבות דתית.

XI.VIII. הטעות של סגרדל

סיינטולוגיה היא דת שארגונה אינו תואם בהכרח קווים קהילתיים מסורתיים. בתקופה שבה, לנוכח מהפכת התקשורות של ימינו, הכנסיות הממוסדות מתחילות להכיר במגבלות המבנים הקהילתיים ולהתנסות בדפוסים אחרים של סגידה, הסיינטולוגיה כבר פיתחה נוהל חדש ואינטנסיבי יותר של שירות רוחני. היחסים של אחד על אחד שנדרשים באודיטינג והמערכת האינטנסיבית של הכשרת אודיטורים מהווים דפוס של דאגה להתקדמות הרוחנית של כל אדם ואדם, שעולה מעל ומעבר לכל מה שמוצע על-ידי צורות קונבנציונליות של שירותים קהילתיים של כמרים.

בניגוד להבנה הרגילה, מעמדם של עיסוקי הסיינטולוגיה כסגידה עדיין לא טופל בבתי-המשפט. בתביעה משפטית מוקדמת, *המדינה נגד סגרדל Regina v. Registrar-General Ex Parte Segerdal and Another*, 1970, הנושא המרכזי היה אם בניין שכנסיית הסיינטולוגיה החזיקה באיסט גרינסטד התאים בתור "מקום מפגש לסגידה דתית" מהנימוק ששירותי הדת של הכנסייה שנערכו שם התאימו לקריטריונים שקבעו מה היווה סגידה. שירותי דת אלה היו מורכבים מטקסים כגון דרשות שבועיות ואסיפות אחרות, טקסי הענקת שם, טקסי הלוויה ונישואין. למרות שבתביעה זו הלורד דנינג פסק ששירותים ספציפיים אלו לא

היוו סגידה, למעשה העיסוק הדתי המרכזי בכנסיית הסיינטולוגיה מתרכז בנהלי האודיטינג וההכשרה. לסיינטולוגים, אלה הפעילויות שבהן מתרחשת סגידה – כמו תקשורת עם ממשות רוחנית – ולא בשירותי הדת שאליהם התייחס בית-המשפט בתביעת סגרדל. כמובן, ייתכן שפעילויות סגידה אלו אינן תואמות את המודל המתבקש על-ידי בתי-משפט שחושבים על סגידה נוצרית, מאחר שעבור חברי הקהילה של סיינטולוגיה זו לא יראת כבוד לאלוהות אלא סגידה מבחינת ההבנה שהם חווים.

ממה שהוצע לעיל (פסקאות I.VIII עד VI.VIII) ברור שבשום אופן לא כל הדתות משערות את קיומה של ישות עליונה. בתביעת סגרדל, הלורד דנינג התייחס לבודהיזם כחריג ביחס לעיקרון שבו הוא צידד, ואמר שיתכן שיש חריגים אחרים. למה שסיינטולוגיה לא תהיה אחת מהם? אם ישנם חריגים, האם לא העיקרון עצמו מוטל בספק ולפיכך ההגדרה שבה משתמשים בטלה ומבוטלת? הנטייה לחזור, למרות דיון בנושא חריגים, לדגש על ישות עליונה כמרכיב הכרחי בסגידה מצביעה על ההיקף שבו הנחות, שמונחות מבחינה תרבותית, מתמידות על אף ראיות סותרות מתרבויות אחרות. למעשה, כמובן, סיינטולוגיה מכירה בקיומה של ישות עליונה, אבל מתייחסת לאותה ישות כמשהו שלא ניתן להבינו בנקל, ושתקשורת איתו, במצב הנוכחי של הארה אנושית, היא דבר נדיר. לפיכך, בעוד שסיינטולוגיה מניחה את קיומה של ישות עליונה, היא אינה מניחה שבני אדם יכולים לטעון כדבר שבשגרה לזכותם על ידיעת אותה ישות מקרוב. דבר זה כשלעצמו מרמז על צורה של ענווה, שחסרה לעתים בדתות שבהן מעודדים את האנשים לצאת בטענות נועזות יותר שהם יודעים את רצונו ואת מחשבתו של אלוהים.

לאור ההבנה המוגבלת הזו את הישות העליונה, גישות התלות, המופרות בנצרות, ביחד עם תחנונים, הערכה, דברי הלל והתערבות נעשות לא מתאימות. הן יהיו לא פחות הולמות עבור נוצרים שתמכו בנוסחאות המגדירות את הישות העליונה, שהועלו על-ידי תיאולוגים מודרניים [ראה פסקה II.IV]. יראת כבוד אינה חסרה בקרב הסיינטולוגים, שמתייחסים לבריאה עצמה כמושא של יראת כבוד, אבל ללא אלוהים שנתפס במונחים אנתרופומורפיים, המרכיבים והצורה של הסגידה שנמצאים במסורת היהודית-נוצרית נעשים לא רלוונטיים. כאשר המטרה והיעדים של הסגידה נתפסים בתור המהות שלה, במקום צורותיה החיצוניות, לא קשה לקבל את העיסוקים הסיינטולוגיים כצורה של סגידה.

IX. הערכת הסיינטולוגיה על-ידי אקדמאים

I.IX. הערכות אקדמיות לגבי השאלה מה מרכיב דת

הערכה אקדמית לגבי השאלה מה מרכיב דת מבוססת בסופו של דבר על התבוננות בהתנהגות האדם: התופעות שניתנות להבחנה מספקות את הראיה האמפירית המתאימה בעת קביעת האינדיקטורים של דת כפי שעוסקים בה. התפתחות הדיסציפלינות האקדמיות שמחויבות לאובייקטיביות, לניתוק ולניטרליות אתית, וההשפעה הפוחתת והולכת של הגישות הנורמטיביות (שנמצאות בצורה אופיינית בתיאולוגיה), סיפקו יסודות חדשים להערכת השאלה של מה מרכיב דת.

II.IX. מעמדה הדתי של סיינטולוגיה כפי שמעריכים האקדמאים

סוציולוגים אקדמאים, שבתחומם נופל הלימוד האובייקטיבי של תנועות דתיות, בדרך כלל מכירים בסיינטולוגיה כדת. מאמר על סיינטולוגיה כלול ב-'תנועות דתיות באמריקה בת זמננו', שנערך על-ידי אירווינג י' זרצקי ומארק פ' ליאון (צוקי אינגלווד, ניו-ג'רזי; הוצאת פרנטיס-הול, 1973), ובו המחבר מתייחס לסיינטולוגיה ללא ספק כדת. בעבודה שערכה הסוציולוגית הבריטית, איילין בארקר, 'על אלים ואנשים: תנועות חדשות במערב' (מקון, ג'ורג'יה: הוצאת אוניברסיטת מרסר, 1983), סיינטולוגיה נידונה ללא כל היבט בעייתי בתור דת, בשלושה או ארבעה מאמרים שמקדישים תשומת לב לתנועה מסוימת זו. במאמר הרביעי ('שיעורי ההשתתפות בתנועות דתיות ופארא-דתיות חדשות', מאת פרדריק בירד וויליאם ריימר מאוניברסיטת קונקורדיה, מונטריאול), ישנה התייחסות כדרך אגב לסיינטולוגיה כתנועת תרפייה חדשה, ובמפורש כתנועה פארא-דתית. עם זאת, המחברים אומרים על סיינטולוגיה ועל כמה קבוצות אחרות שהן נכללו "משום שבסימבוליות ובטקסיות שלהן, בדרכים דומות להדהים, הן מבקשות להוליד בכל אדם מאגר של כוח מקודש..." ("עמ' 218). בעבודה נוספת, שגם אותה ערכה איילין בארקר, 'תנועות דתיות חדשות: נקודת מבט להבנת החברה' (ניו-יורק: הוצאת אדוויין מלן, 1982), סיינטולוגיה מוזכרת רק בקצרה על-ידי כמה מהמחברים, אך בשום מקום אין כל רמיזה לכך שסיינטולוגיה אינה תנועה דתית, והיא כלולה במילון מונחים של 'תנועות דתיות חדשות' בסוף הכרך.

בעבודת מחקר קצרה שמוקדשת לכיתות דתיות על-ידי מחבר העבודה הנוכחית [בריאן וילסון, 'כיתות דתיות' (לונדון: ויידנפלד; וניו-יורק, מקגראו היל, 1970)] שהציגה סיווג של סוגי כיתות, סיינטולוגיה נכללה עימן: ראיתי בה (ואני עדיין רואה בה) גוף דתי ללא כל ספק. באותה עבודה, סיינטולוגיה סווגה כדומה מבחינה סוציולוגית למדע הנוצרי, לתיאוסופיה ולאגודת אוטריוס, ולתנועות שונות של 'מחשבה חדשה' (כגון כנסיית המדע הדתי, אסכולת האיחוד של הנצרות והמדע האלוהי).

ב-1990, הוצאתי לאור ספר, 'הממדים החברתיים של כיתות דתיות' (אוקספורד: הוצאת קלרנדון), אוסף של מחקרים על כיתות ותנועות דתיות חדשות שונות. פרק אחד, שנקרא "סיינטולוגיה: דת שהפכה לחילונית", הוקדש במיוחד לשאלה האם ניתן להתייחס לסיינטולוגיה כאל דת, והמסקנה בו היתה שסיינטולוגיה בהחלט צריכה להיות מוכרת כדת, ודת אשר אימצה מושגים ועיקרים שתאמו לחברה החילונית וההגיונית בת זמננו.

מחקרים סוציולוגיים מאוחרים יותר מאמצים את אותה העמדה. כך, ד"ר פיטר קלארק, דירקטור המרכז לדתות חדשות במכללת קינג בלונדון, שאמד את גודלן ואת צמיחתן של תנועות דתיות חדשות באירופה, בספרו 'האוונגליסטים החדשים' (לונדון: אתנוגרפיה, 1987), אינו מהסס לכלול את סיינטולוגיה כדת. בספרו 'מחלוקות בנושא כתות: תגובות החברה לתנועות הדתיות החדשות' (לונדון: טביסטוק, 1985), פרופסור ג'יימס א' בקפורד, כיום פרופסור לסוציולוגיה באוניברסיטת ווארוויק, משתמש – כמחווה לדעות קדומות בציבור – במונח "כת", אך עושה זאת רק אחרי התכחשותו לכל קשר מזלזל בשימוש זה. אך חשובה מכך היא העובדה שללא כל סייג, הוא מכיר בסיינטולוגיה כדת. הוא כותב (עמ' 12),

"סוציולוגים אינם מסכימים על הכינוי ההולם לקבוצות דתיות כגון 'כנסיית האיחוד', 'סיינטולוגיה', 'ילדי האלוהים' ו-'התנועה הבינלאומית למען תודעת קרישנה'..." חוסר הסכמה זה קשור לשאלה אם יש לכנות תנועות כאלו ככיתות דתיות, כתות, או פשוט כתנועות דתיות חדשות – אבל דיונו של בקפורד אינו משאיר כל ספק בלבן של הקורא באשר לעובדת היותן כולן דתות. המוסמכת ביותר מכולם, פרופסור איילין בארקר מבית-הספר לכלכלה בלונדון, והמייסדת והדירקטור לשעבר של INFORM (רשת מידע שמתמקדת בתנועות דתיות חדשות), ארגון שנתמך כספית ישירות על-ידי משרד הפנים, כתבה ספר 'תנועות דתיות חדשות: מבוא מעשי' (לונדון: הוצאת Her Majesty's Stationery Office, 1989) התכוונה לספק באופן ספציפי לציבור (ובמיוחד לקרובי משפחתם של מומרים) מידע מדויק על דתות חדשות ואיך להתמודד איתן. בעבודה זו, היא מתייחסת כמובן מאליו לכך שסיינטולוגיה היא חלק מהתוכן של עבודתה כדת (עמ' 147) וכוללת את דת הסיינטולוגיה בנספח שבו מתוארות כעשרים ושבע תנועות דתיות חדשות.

III.IX. האם סיינטולוגיה היא דת? – פרופסור פלין

באוסף מאמרים מלומדים שערך הסוציולוג הישועי, פרופסור ג'וזף ה' פיטשר, 'חברת ישו', מאוניברסיטת ליוולה, ניו-אורלינס, ('אלטרנטיבות לכנסיות ממוסדות באמריקה', ניו-יורק: הוצאת רוז אופ שרון, 1983), פרנק ק' פלין, כיום פרופסור עוזר במחקרים דתיים באוניברסיטת וושינגטון בסנט לואיס, מיזורי, עוסק ישירות בשאלת המעמד הדתי של סיינטולוגיה בפירוט רב. ראשית הוא דן במעמד הדתי של דיאנטיקה:

פרשנים רבים טוענים שסיינטולוגיה היא תרפיה נפשית שמתחזה לדת. עם זאת, עיקר השאלה הוא אם ניתן להפריד תרפיה מדת או אפילו מפילוסופיה על-ידי כלל מחייב. המילה *therapeuo* (לרפא, להשיב לקדמותו) מופיעה בתדירות גבוהה בברית החדשה, ומתייחסת הן לריפוי הרוחני והן לריפוי הגופני על-ידי ישו מנצרת ...

בעוד שלדיאנטיקה יש נטיות דתיות ורוחניות, היא עדיין לא היתה דת במלוא מובן המילה ... דיאנטיקה לא הבטיחה את מה שניתן לכנות גמול 'טרנסצנדנטי' בתור התוצאה הרגילה של התרפיה שלה. עם זאת, היא הבטיחה גמול 'מעבר לנורמלי' ... שנית, בשלב הדיאנטיקה של התנועה, מצאו את מקורן של אנגרמות בשלב העוברי בתור הזמן המוקדם ביותר ... שלישית, בדיאנטיקה היו רק ארבע 'דינמיקות' או 'דחפים להישרדות' – העצמי, סקס, קבוצות והמין האנושי ... רביעית, טכניקות האודיטינג בשלב הדיאנטיקה [לא השתמשו] ב-'אי-מיטר'.

היו דיונים רבים באשר לשאלה מתי סיינטולוגיה החלה להיות דת. ניתן להצביע על הזמן שבו 'איגוד הסיינטולוגים של האברד' בפניקס אריזונה הפך לתאגיד ב-1952, ואפשר גם להצביע על הקמת הכנסייה המייסדת של סיינטולוגיה ב-1954. אולם הפיכה לתאגיד מבחינה משפטית אינה אומרת לנו מתי בדיוק התגבשו המושגים הדתיים בהבנת הכנסייה את עצמה. עם זאת, דיונים אלו מזכירים לי את המחלוקות של המאה ה-19 באשר לשאלה מתי החלה הנצרות: במהלך תקופת חייו של ישו? בחג השבועות? בתקופת פעילותם הדתית של פאולוס והשליחים? (עמ' 96-7)

פלין בוחן את ארבעת הפקטורים המתוארים לעיל במעבר מדיאנטיקה לסיינטולוגיה, ומציין שהפקטור הראשון, המעבר לשאיפות טרנסצנדנטיות, מובחן על-ידי המעבר מהשאיפה של 'קליר' אל השאיפה של ביסוס ה-'Operating Thetan', ומוסיף: "המושג 'תטן' כבר לא מתייחס יותר למצב נפשי אלא מקביל למושג הנוצרי של 'רוח' או 'נפש' שהיא נצחית ונמצאת מעל למוח ולמיינד". (עמ' 98) שנית, אנגרמות נקשרו כעת לחיים קודמים. שלישית, דינמיקות חדשות נוספו כדי לכלול את ההישרדות של בעלי חיים, העולם החומרי, הרוח והאינסוף. רביעית, האי-מיטר הוכנס לשימוש, ועליו הוא אמר "מנקודת המבט שאני מציע ... השימוש באי-מיטר נתפס באופן טוב יותר כ-'סקרמנט טכנולוגי'. בדיוק כפי שהנוצרים מגדירים סקרמנט (כמו למשל, הטבלה) בתור 'אות חיצוני ונראה לעין של חסד אלוהי פנימי או בלתי נראה', כך הסיינטולוגים רואים באי-מיטר אינדיקטור חיצוני ונראה לעין של מצב פנימי ובלתי נראה ('קליר'). (עמ' 99)

פלין מוסיף את ההערה הבאה:

המילה דת [religion] באה מהמילה *religare* שפירושה 'לקשור שוב יחד'. זה מוביל אותי להגדרה הרחבה של דת כמערכת של אמונות שמבוטאות בסמלים, שקושרת יחד את החיים של אינדיבידואלים ו/או של קבוצות, שמובילה לסדרה של עיסוקים דתיים (טקסים), ושמקוימת על-ידי צורה מאורגנת של חיים. האמונות, העיסוקים וצורת החיים קושרים יחד את חייהם של אנשים כדי לתת לקיומם משמעות אולטימטיבית. בעוד שלכל הדתות יש מרכיבים בסיסיים של כל שלושת ההיבטים, יש דתות שלדוגמה מדגישות את המערכת הארגונית, או את צורת החיים, יותר מאשר את מערכת האמונה או את העיסוקים הטקסיים. בסיינטולוגיה, אנו רואים דוגמה לקבוצה שהחלה עם עיסוקים דתיים (טכניקות האודיטינג), ועד מהרה פיתחה מבנה כנסייתי חזק, ורק אז ניסחה את מערכת האמונה שלה כעיקרי האמונה של הדת. זה לא אומר שמערכת האמונה לא היתה לטנטית בשלבים המוקדמים יותר של התפתחות הדת. היא פשוט לא עברה קודיפיקציה בצורה פורמאלית [בדרך שבה] הטכנולוגיה הארגונית היתה כבר מההתחלה. (עמ' 104-5)

ב-"מבנה כנסייתי חזק" פלין מרמז על הארגון הכללי של סיינטולוגיה, מערכת הקורסים ונוהלי האודיטינג המאורגנים בצורה היררכית.

X. סיינטולוגיה ודתות אחרות

I.X. קווי דמיון מסוימים בין סיינטולוגיה לדתות אחרות

סיינטולוגיה שונה באופן קיצוני מהכנסיות הנוצריות המסורתיות ומהכיתות הפורשות מהן בנושאים של אידיאולוגיה, עיסוק וארגון. עם זאת, אם נאמץ את ההשקפה הרחבה, שחייבת להתקיים בחברה רבת-תרבויות ורבת-דתות, ברור שבכל ההיבטים המהותיים סיינטולוגיה תופסת מקום קרוב מאוד

לזה של תנועות אחרות שאין ערעור על עובדת היותן דתות. מבחינה אידיאולוגית, יש לה דמיון משמעותי לאסכולת הסאנקיה של ההינדואיזם. בפעילויות הקהילתיות שלה, שהן הרבה פחות ריכוזיות מאשר בתנועות נון-קונפורמיסטיות, יש אף על פי כן נקודות דגש שאינן שונות מאלה של כמה גופים נון-קונפורמיסטיים. שאיפות הגאולה של סיינטולוגיה הן מטפזיות במפורש, ודומות מבחינות מסוימות לאלו של המדע הנוצרי.

II.X. חברות כפולה

מאפיין ייחודי של סיינטולוגיה הוא שהחברים בה אינם נדרשים לזנוח אמונות והשתייכויות דתיות אחרות עם הצטרפותם לסיינטולוגיה. ניתן היה להסיק ממאפיין זה שסיינטולוגיה הסתפקה בהיותה רק סט נוסף או משלים של אמונות ועיסוקים, אך למעשה מסקנה כזו תהיה בלתי מוצדקת. שוחחתי עם בכירי הכנסייה וכמו כן עם סיינטולוגים אינדיבידואליים על היבט זה של סיינטולוגיה, ותגובתם היתה שבעוד שבלעדיות אינה נדרשת, היא אכן מתקיימת למעשה. לדבריהם, ככל שאדם נעשה יותר מעורב בסיינטולוגיה, הוא נפטר באופן בלתי נמנע מאמונתו הקודמת. לדוגמה, מניסיוני, יהודי שהופך לסיינטולוג עשוי להישאר משויך ליהדות מסיבות תרבותיות ועשוי לחגוג את החגים היהודיים עם משפחתו וחבריו, אך הוא לא ישמור מצוות ולא יאמין בתיאולוגיה היהודית. מנקודת מבטי כמלומד, הסבר זה נראה נכון. הסיינטולוגים רואים באמונתם דת שלמה הדורשת התמסרות מלאה של חברה.

יתרה מכך, בעוד שאופייני למסורת היהודית-נוצרית-מוסלמית לדרוש התחייבות דתית בלעדית ולא להסכים לחברות כפולה או מרובה, עיקרון זה רחוק מלהיות אוניברסלי בקרב דתות. זה לא נדרש ברוב ענפי ההינדואיזם והבודהיזם. בודהא לא אסר על הסגידה לאלים מקומיים. ההינדואיזם סובלני ביחס לשמירת אמונים לדתות אחרות. ביפן, מספר רב של אנשים רואים עצמם הן כבודהיסטים והן כשינטואיסטים. הסימביוזה של הדתות היא תופעה ידועה, ומבחינות מסוימות היא התרחשה בנצרות (לדוגמה, בסובלנות שהפגינו מספר בישופים אנגליקנים כלפי הספיריטואליזם או הפנטקוסטליזם, אם כי מערכות אמונה אלו לא אומצו רשמית על-ידי הדוקטרינה הרשמית). העובדה שסיינטולוגיה מאמצת עמדה שונה מהמקובל בנצרות המערבית בנוגע להשתייכות דתית כפולה או מרובה אינה מהווה נימוק תקף כדי לשלול ממנה את המעמד של דת.

III.X. מרכיבים אקזוטרניים ואזוטרניים של סיינטולוגיה

התדמית הציבורית של סיינטולוגיה אינה מתאימה לסטריאוטיפים כלליים של דת. ניתן לחלק את הספרות שלה לספרות אקזוטריה המופצת בקנה מידה נרחב ולספרות אזוטריה. הספרות האקזוטריה עוסקת בעיקר בעקרונות היסוד של המטפיזיקה של סיינטולוגיה וביישומם המעשי כדי לעזור לאנשים להתמודד עם בעיותיהם בנושא תקשורת, מערכות יחסים, ושמירה על אינטליגנציה, רציונל והתמצאות חיונית בחיים. אוסף הספרות האזוטריה, הֶזְמִין רק לתלמידי סיינטולוגיה מתקדמים, מציג הן תיאור מלא יותר של המטפיזיקה של הדת והן טכניקות אודיטינג מתקדמות יותר. ספרות זו מפרטת את תיאוריית התטה (המחשבה הקדמונית של הרוח); את התדרדרותה כתוצאה ממעורבותה בעולם החומרי

של חומר, אנרגיה, מרחב וזמן במהלך החיים הקודמים; ומצביעה על הדרך שבה האדם יכול להשיג – או בלשון מפורשת יותר, להשיב לעצמו – יכולות על-טבעיות. רק סיינטולוגים מאוד מתקדמים נחשבים למי שמסוגלים לתפוס את חשיבות החשיפה הזו של מערכת האמונה ולהבין במלואן את הרמות הגבוהות יותר של נוהלי אודיטינג המפורטים בספרות האזוטריה.

בעת ההבדלה בין חומרי לימוד אקזוטריים לאזוטריים, הסיינטולוגיה אינה ייחודית כלל בין שאר הדתות. לגבי העיקרון שבוטא על-ידי ישו, "וְעוֹד לִי מֶלֶךְ רַבּוֹת לְהוֹדִיעֲכֶם אֲנִי לֹא־תוֹכְלוּ שְׁאֵת אוֹתָן כִּיּוֹם" (יוחנן ט"ז 12) ועל-ידי פאולוס בעת שהבדיל בין לחם שָׁמֶן למאמינים מנוסים לבין חלב לעוללים (איגרת פאולוס הראשונה אל הקורינתיים פרק ג', 1-3; ואיגרת אל העברים פרק ה', 12-14), תנועות נוצריות שונות טענו כי יש הבדל בין דוקטרינות ועיסוקים בסיסיים ומתקדמים. המסורת הגנוסטית הכללית בשולי הנצרות היתה מחויבת ללא סיג לשימור הדוקטרינות האזוטריות, ותנועות בנות זמננו שלעתים מסווגות על-ידי מלומדים בתור כתות "מסוג גנוסטי" בדרך כלל עושות הבחנות מסוג זה. דוגמה לכך היא המדע הנוצרי, שתורתיו הכלליות מורחבות על-ידי נושאים אשר מורים שמונו לכך מלמדים אותם בכיתות מיוחדות לאלו השואפים להיות חברים מוכרים בדת, והתוכן שלהם חסוי. פרט למקרים אלו, לטקסים המיוחדים של 'כנסיית ישו המשיח של קדושי אחרית הימים' מתקבלים רק אותם מורמונים שנמצאים במעמד טוב בעיני הכנסייה ומקבלים אישור מהבישוף שלהם: אישור זה מציין, בין היתר, שהם ממלאים את התחייבותם להפריש מעשר מהכנסתם לכנסייה: אף אחד אחר אינו מורשה לראות טקסים אלו. הפנטקוסטליסטים, הקרובים לזרם המרכזי של הפרוטסטנטים, חושפים לעתים קרובות את המשמעות המלאה של תורתם ושל הנוהג של "מתנות הרוח" רק בטקסים ספציפיים ולא באותם מפגשים המיועדים למשוך את הציבור הלא-פנטקוסטלי. ההסבר להבדלה מעין זו הוא גם עיקרון חינוכי – חומר מתקדם נגיש רק לאלה שעברו הדרכה מוקדמת יותר ובסיסית יותר המאפשרת להם להטמיע רמות הוראה גבוהות יותר. זו העמדה שננקטה על-ידי סיינטולוגיה, שחומרי הלימוד שלה דורשים מהתלמידים ריכוז ומאמץ שיטתי.

XI. אינדיקטורים של דת שחלים על סיינטולוגיה

I.XI. ביטול הדעות הקדומות בתרבות

ישנם מספר קשיים מובהקים בהערכת תנועות דתיות חדשות. אחד מהם הוא שברוב החברות קיימות הנחות מרומזות בנוגע לדת שמעניקות חשיבות יתרה לעתיקות ולמסורת. שימוש דתי וביטוי דתי מקבלים לעתים לגיטימציה על-ידי התייחסות ספציפית למסורת. חדשנות בענייני דת אינה מתקבלת בקלות ולא מעודדים אותה. בעיה שנייה היא העמדה הנורמטיבית החזקה של האורתודוקסיה (במיוחד במסורת היהודית-נוצרית-מוסלמית) האוסרת סטיות מהדת ומשתמשת בשפה מזלזלת לתאר אותן ("כת", "נון-קונפורמיזם" וכו'). בעיה שלישית נרמזה בפסקאות שלעיל, כלומר, שקשה במיוחד לאלו שהתחנכו בחברה אחת וגדלו במסורת דתית אחת להבין את מערכת האמונה של אחרים, להזדהות

עם שאיפותיהם הדתיות ולהכיר בלגיטימיות של אמצעי הבעתם. רעיונות דתיים מכילים דעות קדומות תרבותיות מסוימות ומצמצמים את שדה הראייה. אולם כשאנחנו מבקשים לפרש תנועה כמו הסיינטולוגיה, הכרחי לזהות את המכשולים הללו ולהתעלות מעליהם. אין פירושו של דבר שכדי להבין מערכת של רעיונות דתיים חייבים לקבלם כנכונים, אלא שחייבים לבסס יחסים מבינים ואוהדים מסוימים אם ברצוננו לתת כבוד הולם לאמונות של אותן דתות אחרות.

II.XI. המצב עד כה

הדיון שלעיל הוא בהכרח רחב-יריעה ומקיף כמה וכמה נושאים שונים, כשהוא כולל בדרך אגב השוואות עם תנועות דתיות אחרות וסקירה של ספרות שנוצרה בידי סיינטולוגים וספרות על סיינטולוגיה מאת פרשנים אקדמאים. ההיסטוריה, הדוקטרינות, העיסוקים, הארגון הדתי וההשלכות המוסריות של הסיינטולוגיה נסקרו בקצרה תוך שימת לב מיוחדת לאותם היבטים שעומדים לדיון במידה הרבה ביותר בהערכה זו של מעמדה הדתי של התנועה. הערכה כזו, שבה הוצגו שיקולים רלוונטיים רבים, עונה על הטענה שהסיינטולוגיה היא דת. עם זאת, מאחר שניסינו (פסקה I.II לעיל) להציג במונחים של הכללה מופשטת את אותם מאפיינים ופונקציות שנפוצים ברוב המערכות הדתיות, ולפיכך שיש סבירות גדולה שהם יהיו בהן, זה יהיה מתאים כעת לעשות שימוש בדגם הזה כאבן-בוך לגבי טענת הסיינטולוגיה להיותה דת. ישנם הבדלים רבים בין הטרמינולוגיה שנמצאת בשימוש בסיינטולוגיה לבין האפיונים הספציפיים המופיעים בדגם, אולם הוא הדין, לפחות במידת מה, בתנועות דתיות רבות – ואולי אף בכולן. אף על פי כן, אם נביא בחשבון את השימוש המכליל במושגים המופשטים, ייתכן שנוכל להבין, ללא קושי מופרז או אפשרות לאי-הסכמה, את המידה שבה סיינטולוגיה עומדת בתנאים של רשימת המאפיינים הרצויים שסיפקנו.

III.XI. סיינטולוגיה לאור האינדיקטורים של דת

כעת נשווה את מאפייני הסיינטולוגיה עם רשימת הסעיפים ההסתברותית של התכונות והפונקציות של דת שהוצגו בפסקה I.II לעיל. אנו מציינים את אותם פריטים שבהם סיינטולוגיה מתאימה, בתור 'התאמה' או 'התאמה מסויגת'; ואת אותם פריטים שבהם היא לא תואמת, בתור 'אי-התאמה' או 'אי-התאמה מסויגת', ומקרים אחרים בתור 'לא מוגדרים'.

(א) התטנים קיימים מעבר לתפיסת החושים הרגילה. כמו כן יש לציין שסיינטולוגיה מאשרת את קיומה של ישות עליונה. התאמה.

(ב) סיינטולוגיה מניחה שתטנים יצרו את הסדר הטבעי. התאמה.

(ג) תטנים נמצאים בתוך הגוף של בני אדם, דבר שמתבטא בהתערבות ממושכת בעולם החומרי. התאמה.

- (ד) תטנים פעלו לפני תחילתה של ההיסטוריה האנושית, ואומרים שהם יצרו את העולם הפיזיקלי ונמצאים בתוך הגוף להנאתם, לצורך קבלת זהות וכמשחק שהם משחקים. עם זאת, זוהי לא מטרה מוגדרת והישות העליונה בסיינטולוגיה אינה מיוצגת כבעלת מטרות מוגדרות. התאמה מסויגת.
- (ה) פעילותם של התטנים זהה לפעילותם של בני אדם. חייו העתידיים של התטן יושפעו עמוקות מהמידה שבה הוא ישיג שחרור מהמיינד הריאקטיבי, בנוסף להשפעה העמוקה עליהם מאותו התהליך בתקופת חייו הנוכחית. התאמה.
- (ו) אודיטינג והכשרה הם אמצעים שבעזרתם אדם יכול להשפיע על גורלו, ללא ספק בתקופת החיים הנוכחית ובחייהם של הגופים שהוא עשוי לשכון בהם בעתיד. התאמה.
- (ז) טקסים כסימבוליזם במובן המסורתי של סגידה (לדוגמה, המיסה הקתולית) הם מינימליים ובסיסיים בסיינטולוגיה, כפי שהם אצל הקווייקרים, אך הם אכן קיימים. אף על פי כן, כדי לאמץ עמדה שמרנית, אנו עשויים להתייחס לפריט זה כ-'לא מוגדר'.
- (ח) אין בסיינטולוגיה פעולות מפייסות (לדוגמה, הקרבת קורבנות או כפרה). האינדיבידואל מחפש חוכמה והארה רוחנית. אי-התאמה.
- (ט) לא קיימים למעשה ביטויים של דבקות, הכרת תודה, הכנעה וציות לגורמים על-טבעיים, מלבד בטקסי המעבר המצויים בסיינטולוגיה. אי-התאמה.
- (י) למרות שיש לסיינטולוגיה שפה מובחנת המספקת אמצעי לחיזוק ערכים פנימיים בקבוצה, ולמרות שכתבי ל. רון האברד או תורתו נחשבים למקודשים בהקשר העממי של המילה, לא ניתן לומר שזה תואם את המובן הטכני של מקודש, המוגדר כ-'דברים מופרדים ואסורים'. אי-התאמה.
- (יא) חגיגות או כפרה משותפת אינן תכונות חזקות של סיינטולוגיה, אולם בשנים האחרונות התנועה פיתחה מספר אירועי הנצחה, כולל חגיגת יום ההולדת של האברד, תאריך הקמת התאחדות הסיינטולוגים הבינלאומית ויום האודיטור לציון מסירותם של האודיטורים. התאמה מסויגת.
- (יב) הסיינטולוגים עוסקים במספר מצומצם יחסית של טקסים שיתופיים, אבל תורת התנועה מספקת השקפת עולם מלאה, וכך מושכת חברים לתחושת אחווה וזהות משותפת. התאמה מסויגת.

(י"ג) סיינטולוגיה אינה דת מאוד מוסרנית, אולם הדאגה להתנהגות מוסרית נאותה עלתה עם התממשות ההשלכות של ההנחות המטפיזיות שלה. מאז 1981, הציפיות המוסריות מסיינטולוגים בוטאו בבהירות: הן דומות לעשרת הדיברות, ומדגישות בצורה מפורשת יותר את הדאגה הקיימת לאורך זמן לצמצום "מעשי עבירה" (מעשים מזיקים). עקרונות המיינד הריאקטיבי וגלגול הנשמות כוללים מגמות אתיות הדומות לאלו של הבודהיזם. התאמה.

(י"ד) סיינטולוגיה שמה דגש חזק על רצינות המטרה, על מחויבות ממושכת ועל נאמנות לארגון ולחברים בו. התאמה.

(ט"ו) תורת גלגול הנשמות בסיינטולוגיה עונה על קריטריון זה במלואו. המיינד הריאקטיבי המצטבר פועל כמגרעת עבור התטן, וניתן לצמצם מגרעת זו על-ידי יישום הטכניקות של סיינטולוגיה. התאמה.

(ט"ז) לסיינטולוגיה ישנם בעלי תפקידים המשמשים בראש ובראשונה בתור "כומר וידוי" (אודיטור), וחלקם הם גם צ'פלינים שתפקידם הוא בראש ובראשונה הסברתי ומנחה מבחינה רוחנית. אודיטורים, מפקחי קורסים וצ'פלינים (למעשה, כל חברי הצוות) מבקשים לשמר את התיאוריה והעיסוק המעשי של סיינטולוגיה שלא יאבדו את טוהרתם, ובמובן זה הם אפוטרופוסים. התאמה.

(י"ז) אודיטורים, מפקחי קורסים וצ'פלינים מקבלים שכר. התאמה.

(י"ח) לסיינטולוגיה יש אוסף של דוקטרינות מטפיזיות שמציע הסבר למשמעות החיים ולמטרתם, ותיאוריה מורכבת של פסיכולוגיה אנושית, כמו גם הסבר על המקור ואופן הפעולה של העולם הפיזיקלי. התאמה.

(י"ט) הלגיטימיות של סיינטולוגיה היא בצורת התגלות על-ידי ל. רון האברד. מקורותיו של האברד כוללים אזכור החוכמה העתיקה של המזרח, אך הטענה היא שהן כמעט באופן בלעדי התוצאות של מחקר. עירוב זה של משיכה למסורת, כריזמה ומדע נמצא בתנועות דתיות מודרניות אחרות, ובאופן בולט במדע הנוצרי. התאמה מסויגת.

(כ) הטענות לאמיתותן של כמה מהדוקטרינות של סיינטולוגיה הן מעבר לתחום של בדיקה אמפירית, אולם אומרים שאת יעילות האודיטינג ניתן להוכיח באופן פרגמטי. שאיפות הסיינטולוגיה תלויות באמונה בהיבטים המטפיזיים של התורה, אפילו אם טוענים שהאמצעים אכן נתונים לבדיקה אמפירית. התאמה מסויגת.

IV.XI. בדיקת ההשוואה

ההערכה לעיל של סיינטולוגיה לאור הרשימה ההסתברותית של סעיפים הקיימים בדת מסתכמת באחד-עשר סעיפים שבהם יש התאמה; חמישה סעיפים שעליהם ישנה התאמה מסויגת; שלושה סעיפים שעליהם אין כל התאמה; וסעיף אחד שהוא לא מוגדר. לא ניתן כמובן להניח שלתכונות ולפונקציות השונות האלו של דת יש משקל שווה, ואין להשתמש בתוצאה המספרית מכיוון שהיא מהווה בסיס מכני לא מוצדק להערכה. סעיפים מסוימים – כמו לדוגמה, קיומם של מומחים מקבלי שכר – למרות היותם משותפים לדתות, אינם מוגבלים לדתות בלבד, ולכן ניתן לייחס להם חשיבות פחותה מסעיפים אחרים. בדומה, מרכיב הפיוס המשותף לדתות יכול להיחשב לשריד של דפוסים מוקדמים יותר של תלות מאגית כביכול, שארגונים דתיים שנוסדו לאחרונה אולי השתחררו מהם. בעוד שרוב הדתות המסורתיות עומדות ברוב ההסתברויות האלו, קבוצות דתיות מופרות רבות לא יתאימו לכמה מהן. ציינו זאת לגבי הקווייקרים ביחס לסגידה, ולגבי המדע הנוצרי ביחס לגליטימציה. אצל האוניטריאנים חסרים מספר סעיפים – סגידה, סקרמנטים, מושגים מסורתיים של חטא וחסד, וייתכן שגם המשמעות של תורה מטפיזית. לא בני אחוות ישו ולא הקווייקרים עומדים בקריטריונים הנוגעים למומחים דתיים או לשכרם.

V.XI. הסיינטולוגים רואים באמונותיהם דת

אין להרשות לשימוש ברשימת הסעיפים שלעיל ליצור רושם שהמצאים המוצגים במאמר זה נסמכים רק על שיקול דעת פורמאלי או מופשט. רשימת הסעיפים היא בסיס שלפיו ניתן להעריך ראיות אמפיריות – כלומר: התנהגות נצפית. לסיינטולוגים רבים יש תחושה חזקה מאוד לגבי מחויבותם הדתית. הם רואים באמונות ובעיסוקים שלהם דת, ורבים רואים בהם רמות של מחויבות שעולות מעל אלה שבדרך כלל ימצאו בקרב המאמינים בכנסיות מסורתיות. מבחינה זו, סיינטולוגים רבים מתנהגים כמו חברים בכתות נוצריות, שמחויבים לדתם בצורה אינטנסיבית יותר מאשר רוב המאמינים בכנסיות ובקבוצות הדתיות המבוססות. כסוציולוג, אני רואה בסיינטולוגיה מערכת אמיתית של אמונה ועיסוק דתיים, שמעוררת במאמיניה מחויבות עמוקה וכנה.

VI.XI. שינוי בן זמננו בדת לבדה

ציינו שכל הדתות עברו תהליך של התפתחות: הן משתנות עם הזמן. מסתבר שגם הדת פֶּר סָה עוברת שינוי. כתוצר חברתי, הדת מקבלת הרבה מהמגמה והאופי של החברה שבה היא פועלת, ותנועות חדשות יותר חושפות מאפיינים שלא נמצאו בתנועות ותיקות יותר (לפחות בעת היווסדן). היום, התפתחויות חדשות בדת מעידות בבירור שיש פחות נגיעה למה שמוצג כממשות או בייקטיבית "שם בחוץ", ועניין רב יותר בהתנסות סובייקטיבית וברוחה פסיכולוגית; לפיכך, פחות נגיעה לצורות מסורתיות של סגידה, והתעסקות רבה יותר בהשגת ביטחון (שהוא עצמו סוג של גאולה) ממקורות אחרים מאשר הנוחות לכאורה שמספק אל מושיע מרוחק. אנו חייבים, אם כן, לצפות שדגש זה ייעשה ברור ברשימת הסעיפים שבה השתמשנו כמודל. המודל משקף הרבה ממה שעדיין קיים היום בדת אך

נובע מעיסוק עתיק. דתות חדשות יותר – אפילו דתות ישנות כמו הדתות הפרוטסטנטיות הגדולות – לא יתאימו בכל המרכיבים האלה: הן משקפות את המאפיינים של השלב ההתפתחותי שבו הן נוצרו. לפיכך אנו חייבים להביא בחשבון שתנועות חדשות לא יתאימו לכל הסעיפים במודל שלנו (שיחסית אינו מוגבל בזמן). כשלוקחים את כל זה בחשבון, ברור לי שסיינטולוגיה היא דת אותנטית ויש להתייחס אליה ככזו.

בריאן רונלד וילסון

פברואר 1995

בריאן רונלד וילסון

בריאן רונלד וילסון הוא רידר (פרופסור חבר) אמריטוס לסוציולוגיה באוניברסיטת אוקספורד. מ-1963 עד 1993, הוא היה גם עמית במכללת כל הנשמות, וב-1993 נבחר לעמית אמריטוס.

במשך יותר מארבעים שנה, הוא ערך מחקר על תנועות מיעוט דתיות בבריטניה ומעבר לים (בארצות-הברית, גאנה, קניה, בלגיה ויפן, בין השאר). עבודתו היתה כרוכה בקריאת הפרסומים של תנועות אלה, ובמידת האפשר, התרועעות עם החברים בהן בפגישותיהם, בפעילויות הדת השונות ובבתיאם. זה היה כרוך גם בהקדשת תשומת לב ממושכת לעבודותיהם של מלומדים אחרים וכתיבת הערכה ביקורתית עליהן.

הוא מחזיק בתארים של B.Sc. (כלכלה) ו-Ph.D. מאוניברסיטת לונדון, ותואר שני מאוניברסיטת אוקספורד. ב-1984, אוניברסיטת אוקספורד הכירה בערך עבודתו שפורסמה בכך שהעניקה לו תואר של דוקטור לספרות. ב-1992, האוניברסיטה הקתולית של ליון, בלגיה, העניקה לו את התואר של דוקטור לשם כבוד. ב-1994, הוא נבחר לעמית באקדמיה הבריטית.

בזמנים שונים הוא החזיק במינויים הנוספים הבאים:

עמית בקרן חבר העמים הבריטי (קרן Harkness) באוניברסיטת קליפורניה, ברקלי, ארצות-הברית, 1957-1958

פרופסור אורח, אוניברסיטת גאנה, 1964

עמית של American Council of Learned Societies (המועצה האמריקאית של אגודות מלומדות) באוניברסיטת קליפורניה, ברקלי, ארצות-הברית, 1966-1967

יועץ למחקר עבור הסוציולוגיה של הדת באוניברסיטת פדובה, איטליה, 1968-1972

עמית אורח ב-Japan Society (האגודה היפנית), 1975

פרופסור אורח, האוניברסיטה הקתולית של ליון, בלגיה, 1976, 1982, 1986, 1993

פרופסור אורח של סניידר, אוניברסיטת טורונטו, קנדה, 1978

פרופסור אורח בסוציולוגיה של הדת, ויועץ למחקרים דתיים עבור אוניברסיטת מהידול,
בנגקוק, תאילנד, 1980-1981

עמית אורח של סקוט, מכללת אורמונד, אוניברסיטת מלבורן, אוסטרליה, 1981

פרופסור אורח, אוניברסיטת קווינסלנד, אוסטרליה, 1986

פרופסור אורח נכבד, אוניברסיטת קליפורניה, סנטה ברברה, קליפורניה, ארה"ב, 1987

בשנים 1971-1975, הוא היה נשיא ה-Conférence Internationale de Sociologie Religieuse
(הוועידה הבינלאומית לסוציולוגיה דתית), ארגון כלל-עולמי העוסק בנושא זה ; ב-1991
הוא נבחר לנשיא כבוד של ארגון זה, שכיום נקרא Société Internationale de Sociologie
des Religions (האגודה הבינלאומית לסוציולוגיה של הדתות).

חבר מועצה באגודה למחקר מדעי של הדת (ארה"ב) 1977-1979

במשך כמה שנים, עורך המשנה האירופאי של 'הז'ורנל למחקר מדעי של הדת'.

במשך שש שנים, עורך שותף של 'הסקירה השנתית של מדעי החברה של הדת'.

הוא הרצה רבות על תנועות מיעוט דתיות בבריטניה, אוסטרליה, בלגיה, קנדה, יפן וארצות-הברית, ומדי
פעם בגרמניה, פינלנד, צרפת, הולנד, נורווגיה ושוודיה.

הוא נקרא לשמש כעד מומחה בנושא כתות בבת-משפט בבריטניה, הולנד, ניו-זילנד ודרום אפריקה,
וסיפק תצהירים עבור בת-משפט באוסטרליה ובצרפת. הוא גם נקרא לתת חוות דעת מומחה כתובה
בנושא תנועות דתיות עבור הוועדה הפרלמנטרית לענייני פנים של בית הנבחרים הבריטי.